

CUMHURİYET’İN İLK YILLARINDA İSTANBUL’DAKİ OKULLARDA GÖRÜLEN SALGIN HASTALIKLAR VE ALINAN TEDBİRLER

ENES MERT DEMİR*

ÖZ

Cumhuriyet kurulduğunda var olan problem sahalarından biri de sağlıktı. Öyle ki bu alanda altyapı, donanım, personel ve tesis bakımından belirgin bir eksiklik bulunuyordu. Bunun da etkisiyle, çeşitli sebeplerle meydana gelen hastalıklar salgın hâlini alabilmekteydi. Özellikle bu süreçte sıtma, verem (tüberküloz), çiçek, kızamık, kızıl, suçiçeği, boğmaca ve kuşpalazı (difteri) ve trahom gibi bulaşıcı kategorideki birçok salgın hastalık görülmekteydi. Söz konusu salgın hastalıkların, toplumu etkilemenin yanında bilhassa eğitim sürecine de olumsuz yansımaları oluyordu. Salgın dönemlerinde hastalığın yayılmaması için okullarda öğrencileri ve kitle sağlığını korumak amacıyla çeşitli tedbirler alınmaktaydı. Bu kapsamda okullarda eğitime ara verilmesi, öğretmen ve öğrencilerin salgın ve hastalıklarla ilgili bilgilendirilmesi, temizlik ve hijyen koşullarına riayet edilmesi ile öğrencilere aşı ve sağlık taramalarının yapılması gibi önleyici tedbirler hayata geçirilmişti. Tüm bu süreçler, Maarif Vekâleti, Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti ve Valiliklerin iş birliği ile gerçekleştirilmekteydi. Nitekim bir salgın durumunda ilgili bakanlıkların il müdürlükleri okullarda inceleme yapıyor ve bunun sonucunda başta eğitime ara verilmesi gibi tedbirlerin uygulanmasını öneriyordu.

Söz konusu gelişmelerden hareketle bu çalışmada; Cumhuriyet’in ilk yıllarında (1923-1930) İstanbul’daki okullarda görülen salgın ve

* Dr., Gazi Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Ankara/TÜRKİYE,
enesmertdemir@gazi.edu.tr
ORCID: 0000-0002-2661-9421

hastalıklar ile bunlara karşı devletin uygulamaya koyduğu çok yönlü tedbirler incelenmiştir. Böylece salgın durumunun eğitim süreçlerinde ne gibi etkiler oluşturduğunun ve sorunu aşmak için hangi yaklaşımların sergilendiğinin ortaya konulması hedeflenmiştir. Ayrıca bu konuda eğitim ve sağlık makamlarının iş birliği ve koordinasyonuna da değinilmiştir. Elde edilen bulguların nitel araştırma yöntemi ve doküman analizi ile değerlendirildiği çalışmanın kaynaklarını, başta Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı bünyesindeki Cumhuriyet Arşiv belgeleri olmak üzere konuya ilişkin literatür oluşturmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Cumhuriyet Dönemi, Eğitim, İstanbul, Okullar, Salgın, Hastalık.

EPIDEMIC DISEASES AND MEASURES TAKEN IN SCHOOLS IN ISTANBUL IN THE FIRST YEARS OF THE REPUBLIC

ABSTRACT

One of the problematic areas that existed when the Republic was founded was health. In fact, there was a significant lack of infrastructure, equipment, personnel and facilities in this field. As a result, diseases caused by various reasons could turn into epidemics. In particular, many epidemics of infectious diseases such as malaria, tuberculosis, smallpox, measles, scarlet fever, chickenpox, whooping cough, whooping cough and croup (diphtheria) and trachoma occurred during this period. In addition to affecting the society, these epidemics had negative repercussions especially on the education process. In order to prevent the spread of the disease during epidemics, various measures were taken in schools to protect students and public health. In this context, preventive measures such as suspending education in schools, informing teachers and students about epidemics and diseases, observing cleanliness and hygiene conditions, and providing vaccination and health screenings to students were implemented. All these processes were carried out with the cooperation of the Ministry of Education, the Ministry of Health and Muavenet-i İctimaiye and the governorates. As a matter of fact, in the event of an outbreak, the provincial directorates of the relevant ministries would inspect schools and, as a result, recommend measures such as suspending education.

Based on these developments, this study analyses the epidemics and diseases seen in schools in Istanbul in the early years of the Republic (1923-1930) and the multifaceted measures implemented by the state against them. Thus, it is aimed to reveal what kind of effects the pandemic situation has on educational processes and what approaches are taken to overcome the problem. In addition, the cooperation and coordination of education and health authorities in this regard were also mentioned. The sources of the study, in which the findings obtained are evaluated by qualitative research method and document analysis, are the literature on the subject, especially the documents

ENES MERT DEMİR

of the Republican Archives within the Presidency of the Republic of
Türkiye State Archives Presidency.

Keywords: Education, Epidemic, Disease, Istanbul, Republican
Period, Schools.

GİRİŞ

Salgın hastalıklar, birçok devlette görüldüğü gibi Osmanlı Devleti’nde de ortaya çıkmıştır. Şüphesiz bu salgınlardan toplumun tüm kesimleri ile birlikte çocuklar da etkilenmiştir. Bu durum, okul çağındaki çocukların ve bulundukları okulların da salgınlardan etkilenmelerine sebebiyet vermiştir. Dolayısıyla okullarda öğrencilerin toplu halde bulunmaları, hastalıkların yayılması ve salgına dönüşmesi noktasında potansiyel bir etki oluşturmuştur. Öyle ki başta kolera olmak üzere çiçek, kızamık, kızıl, kuşpalazı (difteri), boğmaca vb. hastalıkların görüldüğü durumlarda okullar, Osmanlı Maarif Nezaretinin çıkardığı nizamnameler (yönetmelikler) doğrultusunda çeşitli tedbirleri hayata geçirmiştir. Bu kapsamda evvela okullarda temizlik ve hijyen tedbirleri alınırken, hastalığın yayılması tehlikesine binaen eğitime belli sürelerde ara verilmişti. Esasen nizamnamelerde okulların tatil süresinin, hastalığın şekli ve şiddetine göre belirleneceği tespit edilmişti. Mekteplerin tatil olduğu günlerde ise okullarda kapsamlı temizlikler yapılıyordu. Aynı zamanda hasta öğrencilerin hastanelere sevki ile hekimler tarafından muayenesi sağlanmaktaydı. Ayrıca belediyeler ve sağlık kuruluşları tarafından okullara aşılar gönderilerek öğrencilerin aşılanması gerçekleştiriliyordu. Aşı olmayan öğrenciler ise okullara kabul edilmemişti¹.

Bu tedbirler arasında aşı salgınla mücadelede önemli bir dayanak noktasıydı. Osmanlı Devleti’nde yayımlanan nizamnamelerde de aşı konusuna temas edilmişti. Örneğin çiçek hastalığına karşı geliştirilen aşının ilkokula başlayan çocuklara uygulanması zorunluluğu getirilmişti². 1930’lu yıllarda çiçek aşısının yeni doğanlar dâhil kırsalda ve şehirde yapılmasına dair bir karar alınmış; uygulamada görülen aksaklıklar üzerine konunun ehemmiyetle icra edilmesine dair tamim yayımlanmıştı³. Anlaşılabacağı üzere ortaya çıkabilen çeşitli hastalıklara karşı öğrenci ve toplum sağlığını korumak adına önlemler alınmaktaydı.

1 Atiye Emiroğlu, Hülya Öztürk, “Osmanlı Devleti’nin Son Dönemlerinden 2020’li Yıllara Pandemiyle Mücadele’nin Sağlık Politikaları Bağlamında Mukayeseli İncelenmesi”, **Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi**, C 11, S 3, 2021, Mersin 2021, s.514; Ayşe Niğdem Zeyben Karakuş, **19. ve 20. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Yaşanan Salgın Hastalıkların Mekteplere Etkileri**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2021, s.1-2, 12.

2 Süleyman Furkan Demirden, Kadir Alptekin, Ilgın Kımız Gebeloğlu, Suphi Ş. Önce, “Dünden Bugüne Türkiye’de Aşılamaya ve Aşı Üretiminin Tarihçesi”, **Türk Mikrobiyol Cemiyeti Dergisi**, C 52, S 4, İstanbul 2022, s.251.

3 **Resmî Gazete**, 18 Teşrinisani 1933, S 2555, s.3227-3228.

Neticede aşı dâhil eğitim kurumlarında görülen salgınlara karşı tedbirler, çok yönlü bir şekilde uygulanmaya çalışılmıştı. Bu bağlamda Maarif Nezareti, 1911 yılında çıkardığı kararname ile salgın vukuunda uygulanacak tedbirlere yönelik esasları belirlemişti. İlgili tedbirler arasında; öğrencilerin genel sağlık kontrolünden geçirilmesi, okullarda temizlik ve hijyene dikkat edilmesi, hastalığa yakalanan öğrenci ve öğretmenlerin tedavilerinin yapılması, hastalığa yakalanan öğrenci ve öğretmenlerin izinli/raporlu sayılması ve okul mensupları arasında vakalar çoğalmışsa okulların tatil edilmesi gibi önlemler bulunuyordu. Maarif Nezareti, salgın hastalıkların ortaya çıkması durumunda yapılacak işlemlere dair okullara da tamim ve direktifler göndermişti. Nezaret bunların yanı sıra, salgın konusunda sağlık kurumları ile de iş birliği halindeydi. İlgili kararnameye göre tüm okullarda, hıfzıssıhha (halk sağlığı) kurallarına riayet edilmesini, öğrencilerin bulaşıcı ve salgın hastalıklardan korunmasına yönelik tedbirlerin alınmasını ve her vilayette süreci takip etmekten sorumlu bir komisyon kurulmasını kararlaştırmıştı⁴. Bu bakımdan yayımlanan mevzuatlar ile salgınlar karşısında uygulanacak esasların belirlendiği ve ilgili kurumların sorumluluklarının tespit edildiği takip edilmektedir.

Maarif Nezareti tarafından okullarda bulaşıcı hastalıkların önlenmesi veya yayılmamasına dair 18 Şubat 1913'te daha kapsamlı bir nizamname yürürlüğe konmuştu. 24 maddelik bu nizamnamede salgın durumunda uygulanacak tedbirler şöyle belirtilmişti:

- Öğretmenlerin, öğrencilerinin sağlık durumlarını yakından takip etmesi,
- Vakaların hızlıca sıhhiye müfettişliğine bildirilmesi,
- Sıhhiye müfettişlerinin vakanın görüldüğü okuldaki diğer öğrencilerde hastalık olup olmadığını, bir diğer deyişle hastalığın yayılım durumunu hızlıca tespit etmesi,
- Hasta öğrencinin bulunduğu dershanenin 2 gün kullanılmaması ve o sınıfın temizlenmesi,
- Öğrencinin hastalığının muhteviyatına göre belirlenen süre boyunca izinli sayılması ve tam iyileşmeden okula kabul edilmemesi,
- Ayrıca öğrencinin sağlıklı olduğuna dair rapor aldıktan sonra derslere devam etmesine izin verilmesi.”

Yine nizamnameye göre salgın hastalık olarak kabul edilen çiçek ve kızamık için 14 gün, kızıl için 7 gün, kuşpalazı için 5 gün istirahat süresi belirlenmişti. Hastalık

4 Karakuş, a.g.m., s.24-28, 34-35.

CUMHURİYET’İN İLK YILLARINDA İSTANBUL’DAKİ OKULLARDA GÖRÜLEN SALGIN HASTALIKLAR VE ALINAN TEDBİRLER

geçmediğinde bu istirahat müddeti uzatılmaktaydı. Vaka sayısı çok olduğunda ise öğrenciler arasında yayılımı engellemek için alınan ilk ve kapsamlı tedbir, okulların tatil edilmesi idi. Eğitime verilen bu ara, genelde hastalık için belirtilen istirahat süreleriyle doğru orantılıydı. Yatılı okullarda ise hasta olan öğrencilerin geceleri evlerine gönderilmesi veya vaka durumuna göre okulun bir süreliğine tamamen kapatılması gibi tedbirler alınmaktaydı⁵.

Sonuç itibarıyla Osmanlı’da sık sık görülen ve çocukların da hasta olmaları nedeniyle okullara da intikal eden salgın hastalıklara karşı zikredildiği gibi çeşitli tedbirler hayata geçirilmişti. Alınan bu önlemler Cumhuriyet’e geçildiğinde bir süre daha devam ettirilmişti. Ancak dönemin şartlarına göre gerek tedbir çeşitleri ve gerekse nizamnamelerde yeni pedagojik yaklaşımlar da geliştirilmeye çalışılmıştı. Gerçek şu ki çocuklarda görülmesiyle salgın hâlini alabilen çeşitli bulaşıcı hastalıklar, eğitim sürecinde karşılaşılan önemli bir problem idi. Fakat karşılaşılmaması her zaman mümkün olabilen bu gelişmelere karşı Osmanlı’dan Cumhuriyet’e kadar uygulamaya konulan yönetmelikler çerçevesinde tedbirler geliştirilmiş ve salgınların okul geneline yayılmasının önüne geçilmeye çalışılmıştı.

Bu makalede de Cumhuriyet’in ilk yıllarında İstanbul’daki ilk ve ortaokullarda yaşanan salgın hastalıkların eğitim sürecine etkileri ve başta Maarif Nezareti olmak üzere ilgili kamu kurumlarının bu konudaki tedbirleri ele alınmıştır. Böylece vuku bulan vakalar ve hastalık çeşitleri üzerinden, okullarda alınan tedbirlerin ne ölçüde yarar sağladığı ile bunun eğitim sürecine yansımalarının ortaya konulması hedeflenmiştir. Özellikle salgın durumunda eğitim ve sağlık kurumlarının ortak tutum ve iş birliği ile aldıkları önlemler ve benimsedikleri politikalar üzerinde durulmuştur. Konunun sınırlılığı kapsamında Cumhuriyet’in ilk yıllarının ele alındığı çalışmada örneklem olarak Türkiye’nin en büyük şehri olan ve aynı zamanda en çok okulun ve öğrencinin bulunduğu İstanbul seçilmiştir.

Araştırmaya ilişkin literatürdeki telif ve araştırma eserler incelirken, konunun ana odak noktasını tespit edebilmek için Cumhuriyet Arşivi’nde yer alan belgeler tespit ve tetkik edilmiştir. Bu bağlamda hastalıkların okullarda yayılmasına karşı alınan tedbirlere ilişkin Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi Millî Eğitim Bakanlığı Fonu’ndaki belgeler, salgın hastalıklar karşısında sağlık ve eğitim teşkilatlarının tedbirlerini yansıtmaları bakımından önemli bilgiler sunmaktadır.

5 Karakuş, a.g.m., s.29-51, 103-115.

Sonuçta zikredilen belgeler ile döneme ilişkin sağlık ve salgın konusunda yapılan çalışmalardan hareketle konu detaylı bir şekilde izah edilmeye çalışılmıştır. Elde edilen bulgular, nitel araştırma yöntemi çerçevesinde ve özellikle doküman analizi tekniği kullanılarak çözümlenmiştir. Bu kapsamda, salgınların eğitim süreçlerine etkileri ortaya konulurken, söz konusu sorunların çözümüne yönelik olarak sağlık ve eğitim teşkilatlarının hangi yaklaşım ve uygulamalarda bulunduğu analiz edilmiştir. Böylece çalışmayla Cumhuriyetin ilk yıllarında, (belgelerden de takip edildiği üzere sınırlandırılması 1923-1930 yılları arası yapılan) eğitim ve sağlık alanındaki bir konuda literatüre katkı sunulması amaçlanmıştır.

I. Cumhuriyet'in Kuruluşunda Benimsenen Eğitim ve Sağlık Politikaları

Cumhuriyet ilan edildiğinde hemen her alanda çözülmesi gereken problemler bulunmaktaydı. Eğitim ve sağlıktaki sorunlar da başlıca meseleler arasındaydı. Cumhuriyet idaresi, bir yandan kapsamlı bir modernleşme ve ulus devlet oluşturma hedefine yönelik inkılâpları yürürlüğe koyarken, aynı zamanda mevcut problemleri de çözüme kavuşturmak zorundaydı. Dolayısıyla büyük ve kapsamlı değişiklikler ile yeniliklerin gerçekleştirilmesine başlanmıştır⁶.

Öte yandan ülkenin kalkınması için nüfusun en başta nitelik ve nicelik bakımından iyi bir seviyede olması gerekiyordu⁷. Öyle ki nüfusun savaşlar ve salgın hastalıklar nedeniyle azaldığı bir ortamda sağlık alanındaki tedbirlerin alınması ve etkinliği hayati önemdeydi⁸. Sağlık ve eğitim alanındaki çalışmalar da bunun bilincinde olarak yürütülecekti.⁹

6 Mine Ersevinç, “Cumhuriyet Dönemi’nde (1923-38 Yılları Arasında) Sağlık Politikasının Geliştirilmesi ve Sağlık Hizmetlerinde Sosyalleşme”, **9. Uluslararası Atatürk Kongresi, Amasya, 12-15 Kasım 2019, Bildiriler**, C I, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2021, s.1418.

7 Kadir Sinan Tabak, **Türkiye’de Nüfusun Yapısı ve Tarihsel Gelişimi**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 2000, s.17-20.

8 İbrahim Erdal, “Ülkü Mecmuasına Göre Erken Cumhuriyet Dönemi Nüfus Politikası (1923-1938)”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, C 12, S 48. Ankara 2012, s.781-783; Rıza Baş, **Türkiye’nin Nüfus Meselesi (1923-1980)**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Burdur 2022, s.24-32, 83-89.

9 Cumhuriyet’in ilk yıllarındaki sağlık alanındaki genel duruma (tesis, personel ve mücadele yöntemleri) dair veriler için ayrıca bk. Mehmet Evsile, “Cumhuriyet Döneminde Sağlık Hizmetleri 1923-1950)”, **Kesit Akademi Dergisi**, S 13, 2018, s.2-17.

CUMHURİYET’İN İLK YILLARINDA İSTANBUL’DAKİ OKULLARDA GÖRÜLEN SALGIN HASTALIKLAR VE ALINAN TEDBİRLER

Bu konudaki politikaya ilişkin Mustafa Kemal Paşa, Millî Mücadele devam ederken Mart 1922’de yaptığı bir açıklamada milletin sağlığının korunmasını ve güçlendirilmesini, ölüm oranlarının azaltılarak nüfusun artırılmasını, toplumsal bulaşıcı hastalıkların önlenmesini; böylece bireylerin kuvvetli, yetenekli bir şekilde yetiştirilmesini hedeflediklerini ifade etmişti¹⁰.

Sonunda Millî Mücadele’nin zaferle sonuçlandırılıp akabinde Cumhuriyet’in ilan edilmesiyle bu politikanın uygulanma aşamasına geçilecekti. Mustafa Kemal Paşa’nın açıkladığı bu hedeflerin gerçekleştirilebilmesi için en başta eğitim ve sağlık hizmetlerinin yeniden ele alınması gerekli görülmüştü. Zira toplum sağlığının korunması, bunun için sağlık hizmetlerinin il, ilçe, kasaba ve köylere kadar ulaştırılması, salgın hastalıklara karşı başta aşılama olmak üzere esaslı önlemlerin alınması gibi çeşitli başlıklar da atılması icap ediyordu¹¹. Yine 18 Mart 1924 tarihli Köy Kanunu ile bulaşıcı ve salgın hastalıkların görülmesi durumunda hemen ilgili makamlara haber verilmesi, görevliler gelene kadar hastalıklı kişinin yanına kimsenin sokulmaması ve salgın hastalıklara dair günü gününe kamu kurumlarına bilgi verilmesi hükümleri yer almıştı¹². Bu bağlamda ülkedeki sağlık altyapısı ve hizmetlerinin geliştirilmesi, sıhhiye personeli sayısının artırılarak sağlık hizmetlerinin etkin bir şekilde sunulması,¹³ salgınlar ile bulaşıcı hastalıkların önlenmesi, buna neden olan sebeplerin ortadan kaldırılması, sosyal hizmetlerin verilmesi, nihayetinde tüm bu konularda bilgi ve farkındalığın artırılmasına yönelik kapsamlı icraatlar hayata geçirilecekti¹⁴. Tüm bunlar hastalıkların yayılmasının önlenmesi noktasında çok yönlü adımları ve mücadele azmini ortaya koymaktaydı.

10 **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I-III (Açıklamalı Dizin ile)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2006, s.128.

11 Selma Tekir, “Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye’de Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele (1923-1930)”, **Journal of Turkish Research Institute**, S 65, 2019, s.408.

12 **Düstur Üçüncü Tertib**, C 5, 11 Ağustos 1339 - 19 Teşrinievvel 1340, Necmi İstikbal Matbaası, İstanbul 1340, s.709.

13 Bu konudaki istatistikler için ayrıca bk. Türkiye İstatistik Kurumu, **İstatistik Göstergeler/ Statistical Indicators (1923-2009)**, Türkiye İstatistik Kurumu Yayınları, Ankara 2013, s.46-58.

14 Ahmet Vergili, “Türkiye Cumhuriyeti’nin İlk Dönem Nüfus Politikası (1923-1960)”, **Sosyoloji Yıllığı**, S 22, Doğu Kitabevi, İstanbul 2013, s.316; Gizem Daşpunar, **Cumhuriyetin İlk Yıllarında Salgın Hastalıklarla Mücadele: Sıtma, Trahom, Frengi ve Verem (1923-1950)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2020, s.20-29.

Sağlık alanında olduğu kadar Cumhuriyet ideallerini benimsemiş nesillerin yetişmesi ve Türkiye'nin aydınlık yarınları olan gençleri aracılığıyla gelişim kaydetmesi için eğitim konusu da oldukça kritikti. Bu yüzden eğitim; Millî Mücadele'den itibaren önem verilen, Cumhuriyet'in ilanı ile öncelikli hale getirilen bir alan olmuştu. Gerçekten de eğitimde kapsamlı bir reforma ihtiyaç duyulmaktaydı. Hem mevcut eğitim kurumlarının çağın şartlarına cevap verememesi, hem de ideolojik olarak devletin büyük bir dönüşüm gerçekleştirdiği bir ortamda, eğitimin yapısal inkılaplara ihtiyacı vardı. Bu çerçevede 1924 yılında çıkarılan *Tevhid-i Tedrisat Kanunu* başta olmak üzere Türk maarifinde bir dizi kapsamlı düzenleme hayata geçirilmişti¹⁵.

Belirlenen bu hedefler doğrultusunda eğitimin etkin bir şekilde icra edilebilmesi elzemdi. Bunun için de eğitim alacak öğrencilerin hem eğitim altyapısı açısından elverişli bir ortama sahip olması hem de sağlıklarının korunması zaruri bir durumdu. Öyle ki ülkenin gelişmesi ve kalkınması için en başta çocuk ve halk sağlığının korunması lazım gelirken nüfusun artırılması noktasında da erken yaştaki çocuk ölümlerinin engellenmesi gerekiyordu¹⁶. Bu yüzden de insan kaybına sebep olan bulaşıcı nitelikteki hastalıklara çözüm bulunması, salgınların engellenmesi veya yayılımının durdurulmasına yönelik icraatlara öncelik verilmişti¹⁷.

Zikredilen sebeplerden ötürü Cumhuriyet'in ilk yıllarında özellikle eğitim ve sağlık konusu bir bütünlük içinde ele alınmıştı. Eğitimin devamlılığı açısından sağlıkta sürdürülebilir bir ortam sağlanmalıydı. Çünkü bu süreçte salgın ve bulaşıcı hastalıklar, toplu ortamlarda bulunmaları nedeniyle çocuklarda/öğrencilerde daha çok etki göstermekteydi. Bu nedenle okullar, hastalıkların yayılımına yönelik bir merkez olabilecek mahiyettedir¹⁸. İzah edilen gereksinimler ile devletin belirlediği hedefler doğrultusunda eğitim ve sağlık kurumlarının iş birliğiyle salgın hastalıklarla mücadele edilecekti.

II. Okullarda Salgınlara Karşı Alınan Tedbirler

Şu ana kadar ifade edilen politika ve hedeflere ilişkin en başta Maarif Vekâleti (Millî Eğitim Bakanlığı) ile Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti (Sağlık ve Sosyal

15 Cemil Dönmez, "Atatürk'ün Eğitim İle İlgili Görüş ve Uygulamalarına Toplu Bir Bakış", *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, C VII, S 1, Kırşehir 2006, s.94-101.

16 Erdal, a.g.m., s.783-786.

17 Fatih Tuğluoğlu, "Türkiye'de Sıtma Mücadelesi (1924-1950)", *Türkiye Parazitoloji Dergisi*, C XXXII, S 4, 2008, s.352.

18 Ersevînc, a.g.m., s.1405.

CUMHURİYET’İN İLK YILLARINDA İSTANBUL’DAKİ OKULLARDA GÖRÜLEN SALGIN HASTALIKLAR VE ALINAN TEDBİRLER

Yardım Bakanlığı), sorumlu ve icracı kurumlardı. Öyle ki Sıhhiye Vekâleti, Millî Mücadele yıllarında Anadolu’da yaygın olan salgın ve hastalıklarla mücadele için çeşitli aşılardan üretim ve teminine çalışmıştı. Bu kapsamda Anadolu’da halk sağlığını tehdit eden frengi (sifiliz) konusunda bir an önce çözüm bulabilmek için *Frengi Kanunu* çıkarılmış; Sivas’taki laboratuvarında çiçek, kolera ve tifüs aşılı üretilmeye başlanmıştı. Diyarbakır’da da bir aşı üretim merkezi kurulmuştu¹⁹.

Cumhuriyet’in kurulmasıyla bu alandaki gelişimler, artan bir ivmeyle devam etmiş; bu çerçevede halk sağlığını etkileyen problemlere çözüm bulmak için birtakım tedbirler hayata geçirilmişti. Nitekim salgınlara karşı karantina müdürlükleri kurulurken, Umumi Hıfzıssıhha Kanunu’nda değişiklikler yapılmış, hastalık ve salgınlara mücadeleye ilişkin ilave kanun ve mevzuatlar yayımlanmıştı. Yine bu süreçte dispanserler ve hıfzıssıhha okulu açılmış, tabip odaları kurulmuş, halkı bilgilendirici eğitim kursları ve konferanslar verilmişti. Ayrıca Türkiye’deki tıp eğitimini geliştirmeye yönelik kayda değer adımlar atılmıştı²⁰.

Elbette ki sağlık alanında atılan bu adımlar, en başta salgın hastalıklar mücadelesinde büyük önem taşıyordu. Zira bu yıllarda da çeşitli hastalıklar, yayılım göstererek halk sağlığını büyük ölçüde etkiliyordu. Özellikle Cumhuriyet’in ilk yıllarında salgın halini alan frengi hastalığı, bunların başında gelmekteydi. Frengi, insandan insana temas yoluyla bulaşan ve tedavisi yapılmadığı zaman ölüme varan ciddi etkileri olan salgın bir hastalıktı²¹. Bu salgınla etkili mücadele için çeşitli tedbirler geliştirilmişti²². Bu çerçevede uzman doktor ve sağlık personelinin oluşması Gezici Frengi Savaş Ekipleri köyleri dolaşarak vakaları tespit etmiş, hastalar dispanserler aracılığıyla ücretsiz olarak tedavi edilmişti. Farklı bölgelerde uygulanan gelişigüzel ve zararlı yöntemlerin önüne geçmek amacıyla 1925 yılında Frengi Komisyonu kurulmuş, bu komisyonun rehberliğinde modern tıbbi uygulamalara dayalı “Frengi Tedavi Talimatnamesi”

19 Ersevinç, a.g.m., s.1406.

20 Uğur Karabulut, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Sağlık Hizmetlerine Toplu Bir Bakış: Dr. Refik Saydam’ın Sağlık Bakanlığı ve Hizmetleri (1925-1937)”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C VI, S 15, 2007, s.151-157; Hakan Özkaya, “Cumhuriyet Döneminde Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele”, *Türkiye Aile Hekimliği Dergisi*, C XX, S 2, 2016, s.78; Daşpunar, a.g.t., s.25; Ersevinç, a.g.m., s.1407-1417.

21 Ahmet Özdiñç, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Frengi: 1916-1925 Yılları Arası Salnamelerde Bolu Sancağı Örneği”, *Abant Tıp Dergisi*, C IX, S 1, Bolu 2000, s.8.

22 Muhsin Ertürk Budak, “Türkiye Cumhuriyeti’nde Frengiyle Mücadele (1923-1938)”, *Tarihsel Süreçte Anadolu’da Frengi (Sifiliz)*, ed. Fevzi Çakmak, Eren Akçiçek, Şükran Köse, Ahmet Çağrı Büke, Gece Kitablığı, Ankara 2017, s.266-314.

yürürlüğe konmuştu. Talimatname ile birlikte tedavi yöntemleri standartlaştırılmış, personel yetersizliğinin olduğu yerlerde hastalar hastanelerde yatılı olarak ücretsiz tedavi edilmişti. Ayrıca pek çok yerde uygulanan tarama yöntemi de hastalıkla mücadelede önemli bir aşamaydı²³.

Bu süreçte bir diğer yaygın hastalık ise sıtmaydı. Sıtma; parazit ile ortaya çıkan ve bulaşıcı yönü hızlı olan hastalıklardan biriydi. Özellikle bataklık ve sulak alanlarda görülmekteydi²⁴. Dolayısıyla sıtma ile mücadele için çok yönlü bir mücadele yöntemi benimsenmişti²⁵. Bu bağlamda hastalığı önleyici tedbirler geliştirilmeye çalışılmış, dispanserler kurulmuş ve tarama muayeneleri yapılmıştı²⁶. Yine sıtma ile mücadeleye yönelik 13 Mayıs 1926 tarihli 21 maddelik *Sıtma İle Mücadele Kanunu* çıkarılmış; ilave olarak koruyucu ilaçlar dağıtılmış ve hastalığa sebep olan bataklıkların kurutulması gerçekleştirilmişti²⁷.

Şüphesiz alınan bu tedbirlerin okullarda da uygulama alanı bulunmaktaydı. Örneğin Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti tarafından yayımlanan 1926 tarihli “Sıtma Mücadele Talimatnamesi”ne göre okullar dâhil toplu bulunan yerlere ait binaların pencere ve kapılarında sineklerin girmesine engel olacak şekilde tel örgüler bulundurulmalıydı²⁸.

Maarif Vekâleti de eğitim-öğretim faaliyetlerinin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi ile toplum ve öğrenci sağlığının korunabilmesi açısından okullarda gerekli tedbirlerin alınmasına büyük önem veriyordu. Bu doğrultuda Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti ile yakın bir koordinasyon ve iş birliği tesis edilmişti. Nitekim -konu itibarıyla- bu iki bakanlığın İstanbul’daki il müdürlükleri, okullardaki öğrenci sağlığına ilişkin konularda yakın temas hâlindeydi.

23 Cahide Sınmaz Sönmez, Reyhan Erdenanar, “Atatürk Döneminde Frengi İle Mücadele”, *Atatürk Yolu Dergisi*, S 71, 2022, s.260-263.

24 Deniz Sezgin, “Cumhuriyet Dönemi Sağlık İletişimi Uygulamalarında İlkler: Türkiye’de Sıtma ile Mücadele”, *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, S 50, 2015, s.33-47.

25 Bu konuda detaylı malumat için bk. Fevzi Çakmak, “Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıtlarına Göre Türkiye Cumhuriyeti’nin Sıtma Savaşı (1920-1946)”, *Tarihsel Süreçte Anadolu’da Sıtma*, ed. Şükran Köse, Çağrı Büke, Fevzi Çakmak, Eren Akçiçek, Gece Kitaplığı, Ankara 2017, s.421-462.

26 Özdiñç, a.g.m., s.11; Ersevinç, a.g.m., s.1407-1409.

27 Karabulut, a.g.m., 158, Özkaya, a.g.m., s.80.

28 Tuğluoğlu, a.g.m., s.356.

CUMHURİYET’İN İLK YILLARINDA İSTANBUL’DAKİ OKULLARDA GÖRÜLEN SALGIN HASTALIKLAR VE ALINAN TEDBİRLER

Zikredilen iki kurumun; hastalıkların önlenmesi, ortaya çıkan salgınların durdurulması ve öğrenci sağlığının korunması noktasındaki en önemli uygulaması, okullardaki öğrencilerin aşılması olmuştur²⁹. Aşı genel bir önleyici tedbirdi ve belli aralıklarda yapılıyordu. Ancak dönemsel olarak çeşitli hastalıklar ortaya çıkmakta ve öğrencileri de etkisi altına almaktaydı. Böyle bir durumda okullarda salgın yayılımı baş gösterdiğinden öncelikli olarak öğrencinin sağlığının korunması ve kitlesel bulaş olmamasına dikkat edilmekteydi. Bu bakımdan sıhhiye müfettişlerinin incelemesi, doktor raporları ve okul idarelerinin kararı ile başta eğitime ara verilmesi olmak üzere birtakım tedbirler hayata geçirilmişti.

Yine bu dönemde alınan önemli tedbirlerden biri de seyyar doktorlar uygulamasıydı. Öyle ki bu hekimler, köy okullarını gezerek okul binalarının fiziki koşullarını denetliyor, öğrencileri bulaşıcı hastalıklar açısından muayene ediyorlardı. Bu kapsamda salgın riski taşıyan hasta öğrencilerin okula devam etmemesine dair rapor hazırlayarak gerekli tedavi yöntemleri ve süreç hakkında hem öğretmenleri hem de aileleri bilgilendiriyorlardı³⁰. Bu uygulamanın zikredilen süreçte Türkiye’nin büyük bir bölümünün kırsal kesimde yaşadığı düşünüldüğünde oldukça faydalı bir hizmet olarak değerlendirilmelidir.

Gerçek şu ki sağlık konusu ve bunun okullara yansımaları Cumhuriyet’in ilk yıllarında özenle ele alınması gereken kritik bir konu olmuştur. Haddizatında yıllardır süren savaşlar sonucunda nüfus kaybına uğramış bir ülke olan Türkiye, aynı zamanda çok sayıda hastalık ve sağlık sorununun baş gösterdiği bir ortamda sosyal ve sıhhi yönden imkânların kısıtlılığı ile de baş etmek durumundaydı. Hâliyle salgın hastalıklara karşı etkin ve kesin çözümler üretmek bir anda mümkün olmamıştı. Nitekim bu süreçte sıtmadan vereme, çiçekten kızamığa, kızıldan suçiçeğine, difteriden trahoma kadar bulaşıcı kategorideki birçok hastalık, salgın halinde ortaya çıkmıştı³¹. Buna karşı başta Maarif ve Sıhhiye Vekâletleri bir dizi uygulamayı hayata geçirmişti³².

29 Ersevinç, a.g.m., s.1405.

30 Asaf Özkan, Hüseyin Kalemli, “1934 Tarihli Talimatnameye Göre Erken Cumhuriyet Döneminde Bulaşıcı ve Salgın Hastalıklarla Mücadelede Seyyar Tabiplik”, **Gazi Akademik Bakış**, C 17, S 33, Ankara 2023, s.89.

31 Özkaya, a.g.m., s.77-79.

32 Gül Karacaer Çakır, “Cumhuriyet Dönemi Toplum Sağlığı Politikalarında Bulaşıcı Hastalıklar 1920-1940”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C 53, Isparta 2021, s.203, 207.

Bu bilgilerden hareketle Cumhuriyet'in ilk yıllarında görülen salgın hastalıklara ve bu hastalıkların İstanbul'daki okullarda bulaş riski ve salgın vaziyeti oluşturması durumunda, alınan tedbirlere örnekler üzerinden bakmak yararlı olacaktır.

III. Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Görülen Salgın Hastalıklar ve Okullarda Alınan Tedbirler

III.1. Çiçek Hastalığı ve Alınan Tedbirler

Dönemin salgınlarına bakıldığında çiçek hastalığının en yaygın hastalıklardan biri olduğu, özellikle çocuklarda bu hastalığa sıkça rastlandığı görülmektedir. Bilhassa küçük çocuklarda rastlanan çiçek, temas ve damlacık yoluyla bulaşıyor; ateş, ağrı, kusma ve cilt döküntüsü gibi belirtiler gösteriyordu³³. Çiçek hastalığı, esasında tüm dünyada ölümcül sonuçlara sebep olan kitlesel bir hastalıktır³⁴. Nitekim bu hastalık, Osmanlı topraklarında çok yaygındı. Öyle ki Mayıs 1923'te, İstanbul'un Karagümrük semtinde ortaya çıkan çiçek hastalığının salgın hâlini alması üzerine bölgedeki okullar tatil edilmişti. Konuyla ilgili Karagümrük Baştabipliği tarafından yayınlanan yazıda; bulaşıcı hastalığın son bulmasına kadar bölgedeki Hayat-i Tarik İbtidai Mektebinin tatil edilmesine karar verilmişti. Bu çerçevede, Okul Müdüriyetinden İstanbul İl Maarif Müdüriyetine bir yazı gönderilmişti. Ayrıca bulaş riskine karşı bölgedeki diğer okullarda da kapanma tedbiri alınmıştı³⁵.

Bu hastalık, Cumhuriyet'in ilk yıllarında da devam etmişti. Hastalığının oluşturduğu ve hayati tehlikeye yol açan tehdit nedeniyle zikredilen süreçte çiçek aşısının çocuklar dâhil toplumda uygulanmasına özen gösterilmişti³⁶. Bu kapsamda çiçek hastalığının atlatılabilmesi için okullarda çocukların aşılanmasına başlanmıştı. Buna rağmen bazı dönemlerde artış gösteren çiçek hastalığının belirlediği yerlerde, yüksek potansiyele sahip bulaş riskine karşı genellikle okulların geçici süreyle tatil edilmesi yoluna gidilmişti. Yine de okullarda uygulanan aşılarla çiçek hastalığının zaman içerisinde azalmaya başladığı görülmüştü³⁷. Bununla birlikte hastalığın çocuklarda görülmesinde artışlar yaşanıyordu. 1929 yılında Akşam gazetesinin haberine göre,

33 Karacaer Çakır, a.g.m., s.219.

34 Özkaya, a.g.m., s.82.

35 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Millî Eğitim Bakanlığı Genel Fonu/Kutu-Gömlek-Sıra, 180-9-0-0/12-70-24. (22, 29.05.1923).

36 Özkaya, a.g.m., s.82.

37 Karacaer Çakır, a.g.m., s.219-220.

CUMHURİYET’İN İLK YILLARINDA İSTANBUL’DAKİ OKULLARDA GÖRÜLEN SALGIN HASTALIKLAR VE ALINAN TEDBİRLER

son zamanlarda çocuklar arasında çiçek ve kızamık gibi hastalıklar çoğalmıştı. Her gün belediye doktorlarına çok sayıda çocuk getirilerek muayene ettiriliyordu³⁸. Bu çerçevede belediye hekimliklerinin de bulaşıcı hastalıklara karşı önemli bir fonksiyon üstlendiği de ifade edilmelidir.

III.2. Veba Salgını ve Alınan Tedbirler

Cumhuriyet’in ilk yıllarında maruz kalınan hastalıklardan biri de asırlardır var olan ve tarih boyunca büyük salgınlarla toplumsal kayıplara neden olan -Batı’da kara ölüm olarak da adlandırılan- veba hastalığıydı. Ateşli ve yayılımı yüksek olan ve sıcaklarda etkinliği artan bu hastalığın seyri 20. yüzyılda azalsa da etkileri zaman zaman devam etmişti³⁹. Öyle ki vebanın diğer ülkelerden Türkiye’ye gelmesine karşı da sınır kapılarından itibaren tedbir alınmaya çalışılmıştır⁴⁰. Zira bu hastalığın hızlı bir şekilde bulaştığı takip edilmektedir.

Nitekim Aralık 1923’te İstanbul’un Galata semtinde vebanın görülmesi üzerine, bölgede bulunan Emine Hatun İnas (Kız) Mektebinin tatil edilmesine karar verilmişti. Alınan tedbirle ilgili Okul Müdüriyetinden gönderilen rapor doğrultusunda İstanbul Maarif İl Müdüriyeti (İl Millî Eğitim Müdüriyeti) tarafından bir rapor hazırlanmıştı. Rapora göre, okul çevresinde vebanın görülmesi karşısında Sıhhiye ve Muavenet-i İhtimaiye Müdüriyeti (İl Sağlık ve Sosyal Yardım Müdüriyeti tarafından), inceleme için iki tabibi okula göndermişti. Doktorlar tarafından öğrencilere aşı yapılmıştı. Ayrıca okul, incelemenin yapıldığı 1 Aralık 1923 ile ertesi gün için tatil edilmişti⁴¹. Emine Hatun İnas Mektebi öğrencilerine 25 Aralık’ta ise ikinci doz veba aşısı yapılmıştı ve o gün için okulun bir gün tatil edilmesi kararlaştırılmıştı⁴².

38 **Akşam Gazetesi**, 19 Mayıs 1929, S 3808, s.3.

39 Mesut Ayar, Yunus Kılıç, “Osmanlı’da Vebanın Sona Erişine Dair Bir Değerlendirme”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, C 17, S 2, İzmir 2017, s.163-165; Orhan Kılıç, “Tarihte Küresel Salgın Hastalıklar ve Toplum Hayatına Etkileri”, **Küresel Salgının Anatomisi: İnsan ve Toplumun Geleceği**, ed. Muzaffer Şeker, Ali Özer, Cem Korkut, Ankara 2020, s.24-30.

40 **Resmî Gazete**, 14 Mart 1931, S 1747, s.301.

41 **BCA**, Millî Eğitim Bakanlığı Genel Fonu/Kutu-Gömlek-Sıra, 180-9-0-0/12-70-18. (11.12.1923).

42 **BCA**, Millî Eğitim Bakanlığı Genel Fonu/Kutu-Gömlek-Sıra, 180-9-0-0/12-70-2. (06.01.1924).

Anlaşılabacağı gibi salgına karşı hem doktorlar tarafından inceleme yapılmış, hem de aşılama yöntemi uygulanmıştı. Böylece okulda eğitim gören öğrencilerin hastalığa yakalanması durumunda, bunun tüm öğrencilere yayılmasının engellenmesi amaçlanmıştı. Aşı için de okulların 1-2 gün süreyle tatili gerekli görülmüştü.

III.3. Kızıl Hastalığı ve Alınan Tedbirler

Kızıl hastalığı da bu süreçte yaygın bir hastalıktı. Boğaz enfeksiyonu ile başlayan ve yüksek ateşle birlikte parlak kırmızı döküntüleri ortaya çıkaran bu hastalık, genellikle 5-15 yaş arası çocuklarda meydana gelmekteydi⁴³. Özellikle ilk ve orta mektepler, hastalığın potansiyel yayılım alanlarıydı. Bakteriyel yolla bulaşan kızıl hastalığı, lazım gelen tedbirler alınmazsa ölümcül olabilmekteydi. Geç teşhis durumunda da salgın hâlini alabiliyordu. Örneğin 1923 yılının ilk aylarında, Ankara’da bir ailede görülen ve geç fark edildiği için çevreye yayılan bu hastalık sıkı tedbirlerle ancak durdurulmuştu⁴⁴.

Oluşturduğu ciddi tehlikeye binaen kızıl ve kızamık gibi salgın hâlini alan hastalıklara karşı alınacak tedbirlere ilişkin esaslar da belirtilmişti. Buna göre İstanbul Maarif Müdüriyetinin 30-31 Mart 1923 tarihli yazısında, başta kızıl ve kızamık olmak üzere baş gösteren salgın hastalıklara karşı alınması gereken tedbirler şöyle sıralanmıştı:

- Hastalığın hızlı bir şekilde yayılması nedeniyle bazı öğrencilerin birkaç gün okula devam etmediği görülmekteydi.
- Bu gibi durumlarda okul idaresi, derhal öğrencilerin velilerinden bilgi almalıydı.
- Şayet öğrencilerin hasta oldukları tespit edilirse iyileşene kadar dinlenmeleri sağlanmalıydı.
- Öğrenciler iyileştikten sonra da okula dönmeleri için kendilerinden hasta olmadıklarına dair doktor raporu talep edilecekti.
- Bunun yanı sıra salgın karşısında çok dikkatli olunması, bilinçli bir şekilde tedbirlerin alınması icap ediyordu.
- Ayrıca okullarda salgın vakalarının görülmesi durumunda, derhal valiliğe ve en yakın belediyeye bilgi verilmesi gerekiyordu⁴⁵.

⁴³ Karacaer Çakır, a.g.m., s.221.

⁴⁴ Tekir, a.g.m., s.419.

⁴⁵ BCA, Millî Eğitim Bakanlığı Genel Fonu/Kutu-Gömlek-Sıra, 180-9-0-0/109-530-4 (lef 2-3). (30-31.12.1923).

CUMHURİYET’İN İLK YILLARINDA İSTANBUL’DAKİ OKULLARDA GÖRÜLEN SALGIN HASTALIKLAR VE ALINAN TEDBİRLER

Neticede söz konusu dönemde kızıl hastalığı da İstanbul’da görülmüştü. Üsküdar/Kısıklı’daki Selahaddin Eyyubi Mektebinde Aralık 1923’te ortaya çıkan kızıl hastalığı sebebiyle genel bir temizlik yapılması kararı alınmış; ayrıca sıhhiye müfettişinin oluruyla eğitime 13 gün ara verilmesi uygun görülmüştü. Alınan önlemler, 16 Aralık 1923 tarihli yazıyla İl Maarif Müdüriyeti tarafından İstanbul Valiliğine bildirilmişti⁴⁶. Görüldüğü üzere okulda genel bir temizlik yapılmasının yanı sıra hastalığın kuluçka süresi de dikkate alınarak okulun geçici olarak tatil edilmesi gibi çift yönlü bir tedbir alınmış; böylece bulaş riskinin önüne geçilmesi ve öğrenci sağlığının korunması hedeflenmişti.

Hastalığın İstanbul’un farklı bölgelerinde de yayılımı, kızıl hastalığına karşı daha dikkatli olunmasını gerektirmişti. Öyle ki Şubat 1924’te İstanbul/Davutpaşa’daki İnas Mektebinde de kızıl hastalığı ortaya çıkmış ve bu sebeple okulun birinci sınıfları 8 gün tatil edilmişti. Alınan bu karar, 13 Şubat 1924 tarihli yazıyla İstanbul Valiliğine bildirilmişti⁴⁷.

Kızıl hastalığının oluşturduğu tehlike gerçekten büyüktü. Nitekim İstanbul Karagümrük’te bir öğrenci bu hastalığa yakalanarak vefat etmişti. İl Maarif Müdüriyeti tarafından düzenlenen 10 Kasım 1925 tarihli rapora göre Karagümrük’teki 19 numaralı mektepte okuyan 2. sınıf öğrencisi 176 numaralı Fethiye isimli kız öğrenci, 5 Kasım 1925 tarihinde kızıl hastalığına yakalanmış ve bu hastalık tifoyla birleşince birkaç gün sonra vefat etmişti. Bunun üzerine eğitim gördüğü okul, 10 gün süreyle tatil edilmişti⁴⁸. Görüldüğü gibi, hastalığın öğrencilerin hayatına mal olacak bir seviyeye ulaşması gibi ciddi sonuçları olmaktadır. Böyle bir ortamda eğitime devam edilmesinin, tüm öğrencilerin sağlığını tehlikeye atacağı düşünülerek eğitime ara verilmesi kararı alınmıştı. Esasen bu uygulama, dönemin şartları içerisinde en pratik ve gerçekçi tedbir olarak değerlendirilmelidir.

Öte yandan kızıl hastalığı 1926’dan itibaren İstanbul’un yanı sıra başta Konya, Sivas, Afyon olmak üzere İç Anadolu şehirlerinde de yaygınlık göstermeye başlamıştı. Bu salgın okullara da sirayet etmişti. Öyle ki özellikle Konya’da eğitime mani olmuş ve

46 **BCA**, Millî Eğitim Bakanlığı Genel Fonu/Kutu-Gömlük-Sıra, 180-9-0-0/12-70-20. (16.12.1923).

47 **BCA**, Millî Eğitim Bakanlığı Genel Fonu/Kutu-Gömlük-Sıra, 180-9-0-0/12-70-5. (13.02.1924).

48 **BCA**, Millî Eğitim Bakanlığı Genel Fonu/Kutu-Gömlük-Sıra, 180-9-0-0/13-71-26. (10.11.1925).

okullar çok uzun bir süre tatil edilmişti. Örneğin Ağustos 1928’de kızıl salgınının aldığı boyut sebebiyle, eğitim ancak 5 ay sonra Ocak 1929’da başlayabilmişti. Salgınla mücadele için vakaların olduğu illere seyyar mücadele ekipleri gönderilmiş; okullarda kızıl aşısı uygulanmış ve salgının önüne geçilebilmişti⁴⁹.

III.4. Kızamık Hastalığı ve Geniş Yayılımına Karşı Alınan Tedbirler

Dönemin en çok görülen bulaşıcı hastalıklardan biri ise kızamıktı. Genellikle kış aylarında ortaya çıkan ve solunum yoluyla başka bir kişiye geçen ateşli bir hastalık olan kızamık, ihmal edildiğinde ciddi sorunlara yol açabiliyordu. En sık görülen salgınlar arasında yer almaktaydı⁵⁰. Belgelerden de takip edildiği üzere, kızamık vakaları özellikle öğrencilerde ortaya çıkmakta; bu yüzden okullarda salgın hâlini alabilmekteydi. Nitekim 1924 yılı Ocak ayı başında İstanbul’un Fatih ilçesindeki Eğrikapı semtinde bulunan İptidai Mektebinde 8 öğrencide kızamık hastalığı baş göstermişti. Üstelik bu öğrencilerden birinin hastalık nedeniyle vefat etmesi üzerine Erenköy belediye doktorunun da raporuyla okulun 5 gün süreyle tatil edilmesi kararlaştırılmıştı. Alınan karar, 6 Ocak 1924 tarihli yazıyla İl Maarif Müdüriyeti tarafından İstanbul Valiliğine bildirilmişti⁵¹. Bu olaydan da anlaşılacağı gibi öğrencilerde görülen vakalar, hastalıkla ve hatta ölümle sonuçlanabiliyordu. Dolayısıyla bulaşma riskini engellemek ve öğrenci sağlığını korumak için okulun bir süreyle tatil edilmesi yoluna gidiliyordu.

Şubat ayında ise İstanbul’un Bebek semtindeki Bebek Kız Sanayi Mektebinde okuyan Melahat isimli bir öğrencinin kızamık hastası olduğu doktor tarafından tespit edilince okul, 10 gün süreyle tatil edilmişti⁵².

1924 yılının Mart ve Nisan aylarında İstanbul’daki kızamık salgınında artış yaşanmıştı. İstanbul’un farklı semtlerindeki birçok okulun öğrencilerinde kızamık vakası görülmesi sebebiyle eğitime ara verilmişti. Bunlardan biri de Beşiktaş’taki Büyük Esmâ Sultan İnas (Kız) Numune Mektebiydi. Öğrenciler arasında kızamık vakalarının

49 Tekir, a.g.m., s.420-421.

50 Cihat Tanış, “20. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti’nin Kızamık ile Mücadelesi (1900-1908)”, **Researcher: Social Science Studies**, C 5, S IV, Ankara 2017, s.166-168.

51 **BCA**, Millî Eğitim Bakanlığı Genel Fonu/Kutu-Gömlek-Sıra, 180-9-0-0/12-70-1. (06.01.1924).

52 **BCA**, Millî Eğitim Bakanlığı Genel Fonu/Kutu-Gömlek-Sıra, 180-9-0-0/12-70-7. (22.02.1924).

CUMHURİYET’İN İLK YILLARINDA İSTANBUL’DAKİ OKULLARDA GÖRÜLEN SALGIN HASTALIKLAR VE ALINAN TEDBİRLER

artması ve öğrencilerin birbirini enfekte etmesi üzerine okul 1-10 Mart 1924 tarihleri arasında 10 gün süreyle tatil edilmişti. Bu karar, vakaların artması karşısında 27 Şubat’ta okula incelemeye gelen Müfettiş Ragıp Bey tarafından alınmıştı⁵³.

Üsküdar’daki Harmanlık İnas (Kız) Mektebi de kızamık hastalığı sebebiyle tatil edilmişti. Konuya ilişkin İstanbul İl Maarif Müdüriyeti tarafından İstanbul Valiliğine gönderilen 1 Nisan 1923 tarihli yazıya göre, öğrenciler arasındaki kızamık vakalarının arttığı haber alınınca sıhhiye müfettişi okula incelemeye gelmişti. Müfettişin tespitleri sonucunda, okulda eğitim gören 16 öğrencinin evinde kızamık vakası olduğu; hâlihazırda okulun 195 öğrencisinin olduğu fakat 65 öğrencinin okula gelmediği, devamsızlık yapan 65 kişiden bir kısmının kızamık hastalığından raporlu olabileceği, dolayısıyla hastalığın yayılmasını engellemek için okulun 15 gün süreyle tatil edildiği belirtilmişti⁵⁴.

Aynı günlerde İstanbul Fatih’teki Atık Ali Paşa İnas (Kız) Numune Mektebi de kızamık salgını nedeniyle eğitime 10 gün süreyle ara vermişti⁵⁵. Bu rapor ve kararlara göre bir okulda vaka veya vakalar ortaya çıktığında görevlendirilen sıhhiye müfettişlerinin, okuldaki öğrencilerden kaçının hasta olduğu ve ne kadarının devamsızlık yaptığı gibi nicel verileri de göz önünde bulundurduğu anlaşılmaktadır. Hâliyle bulaş riskinin artışı engellemek için eğitime ara verilmesi kararı alınmıştı.

Nitekim bu süreçte kızamık dâhil bulaşıcı hastalıkların il genelinde artması karşısında İstanbul’daki bazı ibtidai mektepler, vaka artışlarına sebebiyet vermemek maksadıyla İstanbul Valiliğinin kararıyla 10 gün süreyle tatil edilmişti. İl Maarif Müdüriyeti, bu kararın Bakırköy’deki özel bir okul ile darülmuaallimat mektebini (kız öğretmen okulu) de kapsayıp kapsamadığına ilişkin Valilikten görüş sormuştu⁵⁶. Valilikten, Maarif Müdüriyetine gönderilen 28 Mart 1924 tarihli yazıda; darülmuaallimat mektebinin hastanesinin bulunduğu, dolayısıyla bu husustaki kararı okul idaresinin verebileceği

53 **BCA**, Millî Eğitim Bakanlığı Genel Fonu/Kutu-Gömlük-Sıra, 180-9-0-0/12-70-11. (01.04.1924).

54 **BCA**, Millî Eğitim Bakanlığı Genel Fonu/Kutu-Gömlük-Sıra, 180-9-0-0/12-70-25. (01.04.1923).

55 **BCA**, Millî Eğitim Bakanlığı Genel Fonu/Kutu-Gömlük-Sıra, 180-9-0-0/12-70-12. (06.04.1924).

56 **BCA**, Millî Eğitim Bakanlığı Genel Fonu/Kutu-Gömlük-Sıra, 180-9-0-0/91-441-13. (24.04.1924).

belirtilmişti. Hâliyle yapılacak sıhhi tespitlere göre okulun tatil edilip edilmeyeceğini kararlaştırıp Valiliğe bildirilmesi istenmişti⁵⁷.

İstanbul Valiliğinin tüm okullarda eğitime ara verilmesine ilişkin kararına rağmen özellikle kızamık vakaları, öğrenciler arasında devam etmişti. Örneğin Üsküdar'a bağlı Altunizade Zükur Numune Mektebi, 1924 yılı Mayıs ayı sonlarında kızamık salgını sebebiyle tatil edilmişti. Okul doktorunun verdiği mütalaa ve akabinde sıhhiye müfettişinin incelemesi çerçevesinde, okulun bayram sonuna kadar tatil edilmesi kararlaştırılmıştı. Tatil sırasında okulda görevli hademelerden, okulun temizliğini yapmaları istenmişti. Hastalığa yakalanan 12 öğrenciden 5'i tatil müddetince iyileşerek okula dönmüş, geri kalanlar ise iyileştiklerine dair doktor raporu alamadıkları için okula kabul edilmemişlerdi⁵⁸. Bu bağlamda ifade etmek gerekirse, eğitime ara verildiği günlerde, temasla bulaşmanın önüne geçmek için okulun temizlenmesi özellikle önemli görülmüştü. Aynı şekilde doğrudan temasla hastalığın yayılmasını engellemek adına öğrencilerin okula dönmelerine, ancak doktorların vereceği sıhhatli/iyileşmiş raporu ile izin verilmekteydi.

Yine bahsedilen dönemde Kadıköy Kurbağlıdere'de Kaptan Hasan Paşa Mektebi de kızamık vakalarının istila şeklinde devam etmesi ve burada okuyan öğrenciler arasında vakaların görülmesi karşısında okul müfettişliğinin kararıyla 22-28 Mayıs (1924) arasında tatil edilmişti⁵⁹. Bölgedeki bir başka okul olan Kadıköy'deki Mahfiruz İnas Numune Mektebi de kızamık salgını sebebiyle Haziran ayı içinde 10 gün müddetle tatil edilmişti⁶⁰.

Kızamık salgınının İstanbul'daki okullarda peyderpey ortaya çıktığı takip edilmektedir. Nitekim 1925 yılı Mart ayında İstanbul Beykoz'daki 38. Paşabahçe İlk Erkek Mektebi öğrencileri kızamık hastalığına yakalanmıştı. Okul tarafından yapılan tahkikatta; 13 öğrencinin hasta olması sebebiyle okula geledikleri anlaşılmış, bunun üzerine evlerine gönderilen doktorlar tarafından yapılan muayenede öğrencilerde kızamık hastalığı tespit edilmişti. Diğer öğrencilerde de hastalığın

57 **BCA**, Millî Eğitim Bakanlığı Genel Fonu/Kutu-Gömlek-Sıra, 180-9-0-0/12-70-10. (28-29.04.1924).

58 **BCA**, Millî Eğitim Bakanlığı Genel Fonu/Kutu-Gömlek-Sıra, 180-9-0-0/12-70-13. (22.05.1924).

59 **BCA**, Millî Eğitim Bakanlığı Genel Fonu/Kutu-Gömlek-Sıra, 180-9-0-0/12-70-14. (01.06.1924).

60 **BCA**, Millî Eğitim Bakanlığı Genel Fonu/Kutu-Gömlek-Sıra, 180-9-0-0/12-70-16. (11.06.1924).

CUMHURİYET’İN İLK YILLARINDA İSTANBUL’DAKİ OKULLARDA GÖRÜLEN SALGIN HASTALIKLAR VE ALINAN TEDBİRLER

ortaya çıkması ihtimaline karşı okullar, sıhhiye müfettişliğinin kararıyla 22-30 Mart tarihleri arasında tatil edilmişti⁶¹.

1925 yılı Nisan ayında ise bu defa Bostancı’daki İnas (Kız) Mektebinde kızamık vakası görülmüştü. Yedisi 1. sınıf, biri 3. sınıfta olmak üzere toplamda 8 öğrenciye bulaştığı anlaşılan bu hastalıktan ötürü birinci sınıflar, (14 Nisan’dan itibaren) 10 gün süreyle tatil edilmişti. Fakat diğer sınıflarda da yeni vakalar görülünce -ilgili yönetmeliğe göre- okulun tamamıyla tatil edilmesi gündeme gelmişti. Ne var ki sıhhiye müfettişi, şimdilik üç öğrencide vaka saptandığından dolayı okulun tamamıyla tatiline gerek olmadığını raporlamıştı. Müfettişin raporuna göre *Emraz-ı Sariyye Nizamnamesi’nin (Bulaşıcı Hastalıklar Yönetmeliği)* 12. maddesi gereğince eğitime devam edilmeli ve hasta öğrencilere gerekli tıbbi tedavi uygulanmalıydı. Rapor üzerine okul idaresi tarafından İstanbul İl Müdüriyetine gönderilen 13 Nisan 1925 tarihli yazıda; müfettiş raporu mucibince okulun tatil edilmediği ancak zor durumda kalındığı bildirilmişti. Hâlbuki “Kadir Gecesi” münasebetiyle okul tatil edileceğinden eğitime ara verilmesi uygun olacaktı ve bu ara süresi, 3 buçuk güne tekabül edecekti. Bu açıdan okulun tatil edilmesinin uygun olacağı belirtilerek bu yönde izin verilmesi talep edilmişti. Aksi takdirde belediye tabibine ibraz edilmek üzere bir yazı gönderilmesi istenmişti⁶². Bu belgeden de anlaşılabileceği üzere sıhhiye müfettişleri, her vaka durumunda okullarda eğitime ara verilmesine karar vermeyip genelde kısmi araya, bir diğer deyişle vakaların görüldüğü sınıflar bazında geçici tatile başvurmaktaydı. Bununla birlikte okul idareleri, vakaların okul genelinde artış gösterebileceğinden endişe ederek okulun tamamının tatil edilmesini talep edebilmekteydi.

Alınan tedbirlere rağmen okullarda kızamık vakaları görülmeye devam ediyordu. Öyle ki bir okuldaki öğrencilerde hem kızamık hem suçiçeği vakaları tespit edilmişti. İstanbul’daki 42 Numaralı Mektebin İdaresi de bu bağlamda İl Maarif Müdüriyetine yolladığı 19 Kasım 1925 tarihli yazıda hastalığa temas etmişti. İlgili yazıya göre, okulda eğitim gören öğrenciler arasında vakalar artmıştı. Özellikle birinci sınıf öğrencilerine doktor raporuyla teşhis konulması sebebiyle bu sınıfta 10 gün süreyle eğitime ara verilmişti. Diğer sınıflarda da vaka sayısının artması durumunda tatil tedbiri alınabilecekti⁶³.

61 **BCA**, Millî Eğitim Bakanlığı Genel Fonu/Kutu-Gömlük-Sıra, 180-9-0-0/13-71-21. (31.03.1925).

62 **BCA**, Millî Eğitim Bakanlığı Genel Fonu/Kutu-Gömlük-Sıra, 180-9-0-0/13-71-23. (18.04.1925).

63 **BCA**, Millî Eğitim Bakanlığı Genel Fonu/Kutu-Gömlük-Sıra, 180-9-0-0/13-71-27. (16.11.1925).

Nihayetinde bu hastalık öğrencilerde olduğu gibi şehir genelinde de görünmeye devam etmişti. 1930 yılındaki istatistiklere göre şehirde hastanelere intikal eden kızamık vakası bine yakındı. Kızıl vakası ise 1.700 civarındaydı⁶⁴.

III. 5. Boğmaca Hastalığı

Dönemin bir başka hastalığı da bakteriyel yolla ortaya çıkan ve özellikle çocuklarda yüksek oranda bulaşıcılığa sahip olan boğmacaydı. Ağızdan sıçrayan damlacık ve solunum yoluyla bulaşan bu hastalık, yayılım durumunda ölümlere yol açabiliyordu⁶⁵. Örneğin bu hastalık, 1924 yılı Mart ayında Gebze'ye bağlı Aydınlı Köy Mektebinde görülmüştü. Bunun üzerine düzenlenen raporda; okulun tatil edilmesi, yanı sıra okulda badana ve tamir işlemlerinin yapılması ve ancak tüm bu önlemler alındıktan sonra eğitime başlanması kararlaştırılmıştı. Daha sonra valilik tabipliği tarafından düzenlenen ikinci bir raporda; okulun badanası yapıldıktan ve camları takıldıktan sonra risk görülmeyen öğrencilerin eğitime devam etmeleri uygun bulunmuştu. Çocukların eğitimlerinden geri kalmalarının uygun olmayacağı da raporda ifade edilmişti⁶⁶.

Bu rapor, salgınlar karşısında dönemin Maarif İdaresinin eğitim anlayışını ortaya koyması bakımından kayda değerdir. Zira bir yandan öğrenci sağlığı gözetilerek okullar geçici süreyle tatil edilirken diğer yandan uzun vadeli olarak eğitimin sürdürülebilmesi için de gerekli hijyen ve fiziksel önlemlerin hızla alınması talep edilmişti. Diğer yandan da okulda gerekli temizliğin sağlanması durumunda sağlığı el veren öğrencilerin eğitime devam ederek derslerinden geri kalmaması planlanmış; böylece eğitime devam edilmesine verilen önem de ortaya konulmuştu.

III. 6. Trahom Hastalığı ve Mücadele Yöntemleri

Esasen bu dönemde tesadüf edilen ve yakalananlar için oldukça zorlayıcı olan bir başka bulaşıcı hastalık ise trahomdu. Bu hastalık, gözlerde enfeksiyona yol açarak

64 Bu konuda detaylı malumat için bk. İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı 1930-1931, Belediye Matbaası, İstanbul 1932, s.102-105.

65 Nevim Tüzün, Ayşe Erkmen, “Arşiv Belgeleri Işığında Osmanlı Devleti’nde Boğmaca Hastalığı Üzerine Bir İnceleme (XIX. Yüzyıl Sonlarından XX. Yüzyıl Başlarına)”, **Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi**, C 12, S 3, Mersin 2022, s.508.

66 **BCA**, Millî Eğitim Bakanlığı Genel Fonu/Kutu-Gömlük-Sıra, 180-9-0-0/12-70-8. (23.03.1924).

kalıcı hasar, sakatlık ve körlüğe neden olabiliyordu⁶⁷. Trahoma karşı ilk kapsamlı mücadele, Cumhuriyet’in ilanından sonra Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti tarafından başlatılmıştı⁶⁸. Hastalığın ortaya koyduğu olumsuz etkilere binaen Vekâlet, bu konuda çok yönlü bir çalışma başlatmış; yurt içi ve yurt dışı inceleme ve tespitlerde bulunduktan sonra tedbirler geliştirmeye gayret etmiştir. Hastalığın yayılmasının önüne geçmek adına hastaların izole edilmesi en başlıca tedbirlerden biri olarak uygulanmıştır. Trahom Mücadele Talimatnamesi de bu yönde hazırlanmıştır⁶⁹.

Başta Güneydoğu ve Doğu Anadolu olmak üzere Türkiye’de yayılım alanı geniş olan hastalık İstanbul’da da görülmüştür. Esasen hastalığın bulaşıcı etkisi nedeniyle bu hastalığa yakalanan çocukların ayrı bir yerde eğitim alması yoluna gidilmişti. Örneğin 1919 yılında İstanbul’daki darüleytamlarda bulunan trahomlu çocuklar, Dr. Kâşif Ömer Bey’in öncülüğünde tedavi altına alınmış; bu kapsamda Yıldız Hâkimiyet-i Millîye Mektebi trahom okulu olarak düzenlenmiş, çeşitli bölgelerde hastalıklı öğrenciler için sınıflar açılmış ve tedavileri takip edilmiştir. Süreç içinde bu öğrenciler Beykoz Darüleytamında toplanarak ayrı bir okul oluşturulmuş, ardından yeniden Yıldız’daki okula nakledilmişlerdir⁷⁰. Nitekim 1924 yılında Beykoz’daki yetim mektebinde ilgili hastalığa yakalanan çocukların okuduğu ve Beykoz Köşkü’nde trahomlu çocukların tedavisinin yapıldığı takip edilmektedir. Bu konuda tespit edilen aksaklıklar ise yapılan incelemeler sonucunda giderilmeye çalışılmış; adı geçen okullara düzenli olarak bir sağlık memuru ve hasta bakıcı gönderilerek öğrencilerin tedavilerinin aksatılmadan yapılmasına özen gösterilmişti. Yine trahomla mücadele kapsamında, hastalığın yoğun görüldüğü bölgelerde tüm halk, diğer yerlerde ise ilkokul öğrencileri göz muayenesinden geçirilmiştir. Bu süreçte hastalığın İstanbul’daki vaka oranı %2 olarak belirtilmiştir⁷¹. Diğer şehirlerde de trahomlu olan çocukların eğitim görmeleri için okullar oluşturulmuştur⁷². İlkokullarda alınan bu önlemlerin yanı sıra ortaokullarda bu

67 Daşpunar, a.g.t., s.68-69.

68 Çağatay Üstüni, Seçil Özçiftçi, “Trahom Teşrihi Marazisi Kitabındaki Tarihçe Bölümünün Günümüz Türkçesine Sadeleştirilmesi”, **Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi**, C 13, S 2, Mersin 2023, s.326.

69 Daşpunar, a.g.t., s.77-81.

70 Sadet Altay, “Bulaşıcı ve Müzmin Bir Sosyal Afet: Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Trahom Hastalığı ve Mücadele Çalışmaları (1924-1938)”, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (CTAD)**, S 23, Ankara 2016, s.178.

71 Sevilay Özer, “Türkiye’de Trahomla Mücadele (1925-1945)”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S 54, Ankara 2014, s.128-138, 150-151.

72 Gülten Dinç, “Cumhuriyet Dönemi Trahom Mücadelesi ve Malatya Örneği”, **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, C, 24, S 2, İstanbul 2023, s.377.

yönde bir vaka görüldüğünde ancak hastalığın tedaviyle kontrol altına alınmasından sonra hasta öğrenciye okula devam izni verilmekteydi⁷³.

Örneğin İstanbul'daki Hâkimiyet-i Milliye Şehremini Yatılı Mektebinde okuyan dört kız öğrenci trahom hastalığına yakalanmış olup vücutlarında şişlik tespit edilmişti. Maarif Müdüriyetinin konuya dair 1 Ağustos 1927 tarihli raporuna göre, ilgili okul idaresinden henüz öğrencilerin durumuyla alakalı bir müracaat gelmemişti. Neticede söz konusu öğrenciler, yalnızca emrâz-ı intişariye (bulaşıcı hastalıklar) hastanesine gönderilerek tedavi altına alınmış; taburcu edildikten sonra ise okul revirinde yeniden gözetim altına alınmışlardı. Hâlihazırda bu öğrenciler okul revirinde kalmaktaydı ve her bir öğrenci için günlük 40 kuruşluk bir harcama yapılmaktaydı. Bu hususta okul idaresi tarafından bildirimde bulunulmamışsa da, 1926 yılında ilgili Bakanlığa durumun arz edildiği anlaşılmıştı⁷⁴. Bu belgeden de görüldüğü gibi trahom hastalığı, diğer bulaşıcı hastalıklara göre daha uzun bir süreci ve çok yönlü takibi gerektiren bir hastalıktı.

Neticede 1932 yılında çıkarılan Trahomla Mücadele Talimatnamesi'ne göre, dispanser hekimleri öncelikle okullar ve toplu çalışılan kurumlar olmak üzere bulundukları şehir ve kasabalardaki tüm halkı muayeneden geçirecek, hastaları tedavi edecek ya da gerekli merkezlere sevk edeceklerdi. Esasen trahomlu öğrenciler, sağlıklı olanlardan ayrılarak farklı binalarda eğitim görecekti, dispanserlere gönderilmeksizin okullarında temel tedavileri uygulanacaktı. Trahomsuz okullarda ise öğrenciler düzenli olarak uzman hekimlerce kontrol edilecekti; hastalığa yakalananlar trahomlu okullara aktarılacaktı. Ayrıca öğretmenlere trahom hakkında gerekli bilgilerin verilmesi, fırsat oldukça hem öğretmenlere hem de öğrencilere yönelik konferanslar düzenlenmesi ve öğretmenlerin öğrencileri sürekli bilinçlendirmeye teşvik etmeleri gerektiği de talimat kapsamında yer almaktaydı⁷⁵. Anlaşıyor ki trahom vakalarında, diğer bulaşıcı hastalıklardan farklı olarak öğrencilerin ayrı okullarda eğitim alması gibi istisnai bir yöntem uygulanmıştı.

III.7. Diğer Hastalıklar (Kuşpalazı/Difteri, Kabakulak, Tifo, Verem)

Bulaşıcı ve salgın mahiyeti alan çeşitli hastalıklar da bu süreçte görülmekteydi. Bunlardan biri olan difteri, Osmanlı'daki adıyla kuşpalazı, yaygın bir hastalık türüydü.

73 Okan Töre, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bulaşıcı Hastalıklarla Savaşım", *Klimik Dergisi*, C 34, S 1, İstanbul 2021, s.9.

74 **BCA**, Millî Eğitim Bakanlığı Genel Fonu/Kutu-Gömlek-Sıra, 180-9-0-0/13-73-4. (01.08.1927).

75 **Resmî Gazete**, 7 Kânunusani 1932, S 1996, s.1125-1132.

CUMHURİYET’İN İLK YILLARINDA İSTANBUL’DAKİ OKULLARDA GÖRÜLEN SALGIN HASTALIKLAR VE ALINAN TEDBİRLER

Boğaz ve burunda oluşan bakteriyel enfeksiyonun damlacık yoluyla bulaşmasıyla yayılan bu hastalık, daha çok sonbahar ve kış aylarında artış gösteriyordu. Özellikle çocuklarda ortaya çıkmasıyla büyük salgın hâlini alabilmekteydi⁷⁶. Salgın durumlarında ölümcül sonuçlar doğuran ve Türkiye’de de ölümlere yol açan difteriyle mücadelede 1930’lardan itibaren aşı uygulaması gerçekleştirilmiştir⁷⁷. Ne var ki İstanbul’daki en yüksek vakaya sahip hastalıklar arasında difteri yer alıyordu. 1930 yılındaki rakamlara göre difteri vakası 6 binin üzerindeydi⁷⁸.

Hastalığın yaygın olduğu süreçte İstanbul’daki okullarda da vakaların olduğu takip edilmektedir. Nitekim Aralık 1924’te Sultan Çelebi Mehmed Enas Numune Mektebinde, hasta öğrencilerin olması dolayısıyla 1. sınıflar 15 süreyle tatil edilmişti⁷⁹. Yine Beyoğlu’ndaki 6. Mektepte kuşpalazı ve kabakulak hastalıkları görüldüğünden okul 10 gün süreyle tatil edilmişti⁸⁰.

Çocuklarda çok sık rastlanılan hastalıklardan biri de kabakulaktı. Bilhassa ilkokul çağındaki çocuklarda ortaya çıkıyordu⁸¹. Nitekim 1926 yılı Şubat ayında İstanbul Beyoğlu’ndaki 12. İlk Erkek Mektebinde bu hastalığa rastlanılmıştı. Konuya ilişkin okul müdürü tarafından İl Maarif Müdüriyetine (İl Millî Eğitim Müdürlüğü) gönderilen 23 Şubat 1926 tarihli yazıya göre, okulun muhtelif sınıflarında ortaya çıkan kabakulak hastalığı hızla yayılım göstermişti. Bunun üzerine 25 Şubat tarihli kararla, hasta öğrencilerin okuduğu 1. ve 2. sınıflarda eğitime bir haftalığına ara verilmişti⁸².

1929 yılına gelindiğinde İstanbul’da çocuklar arasında kabakulak hastalığının yayılımında artış yaşanmıştı. Akşam gazetesinin haberine göre kabakulak vakalarının en yoğun görüldüğü semtler Şişli ve Fatih’ti. Okulların açıldığı bu dönemde, çocuk

76 Zeynel Özlü, “Osmanlı Devleti’nde Difteri Hastalığı ve Koruyucu Sağlık Hizmetlerine Dair Bulgular (19. Yüzyıl Sonları ve 20. Yüzyıl Başlarında)”, **Bulleten**, C 81, S 291, Ankara 2017, s. 420-424.

77 Pervin Özelçi, Aslıhan Coşkun, Ateş Kara, “Türkiye’de Difteri Hastalığının Tarihsel Epidemiyolojisi / Diphtheria Epidemiology in Türkiye Throughout History”, **J Pediatr Inf**, C 16, S 4, Ankara 2022, s.218, 221-222.

78 İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı 1930-1931, s.103-105.

79 **BCA**, Millî Eğitim Bakanlığı Genel Fonu/Kutu-Gömlek-Sıra, 180-9-0-0/13-71-10. (02.12.1924).

80 **BCA**, Millî Eğitim Bakanlığı Genel Fonu/Kutu-Gömlek-Sıra, 180-9-0-0/13-72-51-8. (23-31.12.1925).

81 Özlü, a.g.m., s.423.

82 **BCA**, Millî Eğitim Bakanlığı Genel Fonu/Kutu-Gömlek-Sıra, 180-9-0-0/176-852-7. (23.02.1926).

hastalıklarının daha fazla yayılmaması amacıyla eğitim kurumlarında gerekli önlemler alınmış; özellikle hastalığa yakalanmış öğrencilerin bir süre okula kabul edilmemesi, uygulanan başlıca tedbirlerden biri olmuştu. Buna karşı son dönemde çocuklar arasında görülen difteri vakalarının azaldığının gözlemlendiğine dikkat çekilmişti⁸³.

Aynı dönemde ülke genelinde okullarda vakalar artmıştı. Örneğin Ankara’da ilkokullarda kabakulak vakalarının çoğaldığı, ayrıca yeni kayıtlı öğrenciler arasında kızıl ve kızamık hastalıklarının da görüldüğü tespit edilmişti. 1 Aralık’tan itibaren okullarda toplamda 600 kabakulak vakası kaydedilmiş; ancak bu hastalık nedeniyle ciddi bir ölüm veya ağır komplikasyon meydana gelmemişti. Kabakulak hastalığının ağır seyredebilecek sonuçları dikkate alınarak, okullarda eğitime bir süreliğine ara verilmesine karar verilmişti. Öte yandan, şehir genelinde epidemi seviyesinde olmamakla birlikte bazı tifoya bağlı vakalar da ortaya çıkmıştı⁸⁴.

Yine bu süreçte difteri de salgın halinde görülebilen ve bilhassa çocukları etkisi altına alan bir hastalık çeşidiydi. Cumhuriyet’in ilk yıllarında difteri salgını vuku buldukça bu hastalığa karşı okullarda hem kapanma hem de aşılama tedbirleri uygulanmıştı⁸⁵. Aşının difteriye karşı etkili bir çözüm olduğu; bunun yanı sıra serum uygulamasının da etkili bir sonuç verdiği tespit edilmişti. En azından bu tedbirler, hastalığın salgın hâline gelmesine bir engel teşkil etmekteydi. Bu kapsamda difteriye karşı öğrencilere okullarda üç doz halinde aşılama gerçekleştirilmişti⁸⁶.

Bu dönemdeki bir başka hastalık ise tifoydu. Tifo, bert basili nedeniyle ortaya çıkan, hızla yayılıp kısa sürede -özellikle bahar ve yaz aylarında- salgına dönüşebilen ve tedavi edilmediğinde ölümle sonuçlanabilen bir hastalıktı. En çok kirli suyla, hastaya ait giysi ve çamaşırlarla bulaşmakta, ağız yoluyla vücuda girip bağırsak ve kana geçerek etkisini göstermekteydi⁸⁷.

Osmanlı’da tifoyla mücadelede yoğun tedbirler alınırken, Cumhuriyet Dönemi’nde de tifonun yayılmasını engellemek amacıyla çeşitli önlemler alınmış, halkı bilinçlendirmek için basın ve radyo aracılığıyla doktorların görüşlerine yer verilmişti.

83 **Akşam gazetesi**, 13 Teşrinievvel 1929, S 3952, s.6.

84 **Hâkimiyet-i Milliye**, 08 Şubat 1929, S 2726, s.2.

85 **BCA**, Millî Eğitim Bakanlığı Genel Fonu/Kutu-Gömlek-Sıra, 180-9-0-0/134-653-64.

86 Karacaer Çakır, a.g.m., s.222.

87 Menekşe Yıldız Uslu, **19. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Tifo ve Tifo ile Mücadele**, İstanbul, 2024, s.14-19.

CUMHURİYET’İN İLK YILLARINDA İSTANBUL’DAKİ OKULLARDA GÖRÜLEN SALGIN HASTALIKLAR VE ALINAN TEDBİRLER

Aynı şekilde tifonun engellenmesi noktasında önemli kabul edilen sineklerle mücadeleye dikkat çekilmiş, aşılama ise bu hastalığı önlemede en etkili yöntemlerden biri olarak öne çıkmıştı⁸⁸. Bu kapsamda Üsküdar’daki bir okulda 28 Ekim 1924’te tifo aşısı yapılmıştı. Aşı sebebiyle ortaya çıkabilecek yan etkilere karşı okul bir günlüğüne tatil edilmişti⁸⁹.

Asırlara sâri hastalıklardan biri de veremdi (tüberküloz). Verem, akciğerleri etkileyerek solunum güçlüğüne neden olan bulaşıcı ve yaygın bir hastalık olup tedavi edilmediğinde ölüme yol açabiliyordu. Kitlesele bulaş riski sebebiyle okullar veremin yayılma sahaları arasında yer aldığından bu tarz vakalarda çok dikkatli ve tedbirli davranılıyordu. Öyle ki bulaşmanın önüne geçmek amacıyla Maarif ve Sağlık Bakanlıkları iş birliği yapmış; özellikle temasın yoğun olduğu sınıflarda denetimler uygulanmış ve veremli öğrenciler tedavi edilmeleri için hastanelere sevk edilmişti⁹⁰. Bu hastalığın yaygın olduğu şehirlerden biri olan İstanbul’da veremle mücadele için sağlık merkezleri açılırken⁹¹ aynı zamanda veremle mücadele cemiyeti de kurulmuştu⁹².

IV. Salgın Hastalıklara Karşı Okullarda Aşı Uygulaması

Cumhuriyet’in ilk yıllarında salgın hastalıklar nedeniyle okulların geçici sürelerle tatil edilmesinin yanı sıra bu süreçte okullarda temizlik de yapılıyordu. Fakat esas ve daha kalıcı bir tedbir ise okula gelen tüm öğrencilere çeşitli hastalıklara özel üretilen aşılarn uygulanması ve böylece öğrencilerin hastalıklara karşı dirençli olmalarının sağlanmasıydı. Diğer yandan aşı uygulamasının anlık-geçici yan etkileri olabilmesi muhtemeldi. Aşının okullarda yapılması sebebiyle okullar, aşı uygulanan güne özel tatil edilmekteydi.

88 Karacaer Çakır, a.g.m., s.222-223.

89 **BCA**, Millî Eğitim Bakanlığı Genel Fonu/Kutu-Gömlek-Sıra, 180-9-0-0/12-68-18. (31.12.1926).

90 Evsile, a.g.m., s.11-12; Daşpunar, **a.g.t.**, s.123-128.

91 Sinem Serin, “İstanbul’da Verem Tedavisi İçin Kurulan Sağlık Merkezleri ve Beykoz Kasrı’nın Hastalıkla Mücadeledeki Rolü”, **Tarihsel Süreçte Anadolu’da Verem**, ed. Eren Akçiçek, Fevzi Çakmak, Şükran Köse, Ahmet Çağrı Büke, Gece Kitaplığı, Ankara 2021, s.66-75.

92 Serkan Tuna, “İstanbul Verem Mücadelesi Cemiyeti ve Faaliyetleri (1927-1938)”, **Tarihsel Süreçte Anadolu’da Verem**, ed. Eren Akçiçek, Fevzi Çakmak, Şükran Köse, Ahmet Çağrı Büke, Gece Kitaplığı, Ankara 2021, s.182-202.

Nitekim 1924 yılı Ocak ayında İstanbul'daki okullarda öğrencilere veba aşısının yapılması kararlaştırılmıştı. Bu hususta İstanbul İl Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Müdüriyeti tarafından İl Maarif Müdüriyetine gönderilen 6 Ocak 1924 tarihli yazıda; okullarda aşılama faaliyetinin yapılacağı, dolayısıyla görevli sağlık personeline ve aşının uygulanması adına, görevlilere gerekli kolaylığın sağlanması talep edilmişti⁹³. Örneğin Şehzade Sultan Mehmet Mektebi öğrencilerine 27 Kasım 1924'te tifo aşısı yapıldığından okul bir günlüğüne tatil edilmişti⁹⁴. Serçavuş Yusuf Ağa Mektebi öğrencilerine ise 3 Aralık 1924'te aşı yapılmış ve eğitime bir gün ara verilmişti⁹⁵.

Takip edildiği üzere hastalıklarla mücadelede en önemli çözümlerden biri olarak kabul edilen aşı, okullarda uygulanmakta böylece salgınları durdurmaya yönelik tedbirler alınmaktaydı. Nitekim her yıl belli dönemlerde okullardaki öğrencilere aşı uygulanması kararlaştırılmıştı. Örneğin Kasım 1925'te okullarda görülen bulaşıcı hastalıklar nedeniyle öğrencilere aşı yapılması ve o güne mahsus olarak eğitim kurumlarının tatil edilmesi uygun bulunmuştu⁹⁶.

Okullarla birlikte şehir genelinde ve tüm ülkede de aşılama faaliyetleri, ilgili sağlık kuruluşları tarafından aşılama faaliyeti gerçekleştirilmişti. Örneğin 1930 yılında İstanbul'da 38.966 kişiye çiçek aşısı uygulanırken 1931'de bu sayı 43.656 kişiye ulaşmıştı. Bu rakamlar 1932'de 38.821, 1933'te ise 37.535'ti. Tifo aşısı ise 1930'da 4.397, 1931'de 25.946, 1932'de 9.358, 1933'te ise 23.487 adet uygulanmıştı. Keza vebaya karşı da 1930'da 5.318, 1931'de 3.922, 1932'de 3.673 ve 1933'te 4.838 adet aşı yapılmıştı⁹⁷.

Şüphesiz aşı dışında Türk maarifi tarafından, hastalık öncesi ve sürecinde uyulması gereken kurallara ilişkin de yazılar yayınlanarak gerekli önlemler hayata geçirilmişti. Bu kapsamda okullarda bulaşıcı hastalıkların engellenmesi ve sona erdirilmesine ilişkin emirlerde, yönetmeliklere uygun olarak bazı hususlara dikkat çekilmişti:

93 **BCA**, Millî Eğitim Bakanlığı Genel Fonu/Kutu-Gömlek-Sıra, 180-9-0-0/12-70-4. (06.01.1924).

94 **BCA**, Millî Eğitim Bakanlığı Genel Fonu/Kutu-Gömlek-Sıra, 180-9-0-0/13-71-7. (27.11.1924).

95 **BCA**, Millî Eğitim Bakanlığı Genel Fonu/Kutu-Gömlek-Sıra, 180-9-0-0/13-71-9. (03.12.1924).

96 **BCA**, Millî Eğitim Bakanlığı Genel Fonu/Kutu-Gömlek-Sıra, 180-9-0-0/13-72-51. (01.11.1925).

97 İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Üçüncü Cilt 1932-1933, Belediye Matbaası, İstanbul 1936, s.87.

CUMHURİYET’İN İLK YILLARINDA İSTANBUL’DAKİ OKULLARDA GÖRÜLEN SALGIN HASTALIKLAR VE ALINAN TEDBİRLER

- Okul öğretmenlerinin bu hastalıkların başlangıcından bitişine kadar hastalığın şüpheli belirtileri ve semptomlarına dair en azından belli bir seviyede bilgi sahibi olmaları gerekliydi.
- Öğretmenler, gerektiğinde öğrencilerinin durumlarını izleyip vaziyete göre icap eden işlemleri yapmalıydılar.
- Bu yüzden her şeyden evvel öğretmenlerin gerekli bilgilere sahip olması gerekiyordu.
- Bu çerçevede öğretmenler, öğrencilerde herhangi bir hastalığın başlamak üzere olduğu şüpheli durumlara dair, yönetime beyan etmek üzere -yayımlanan listeden oluşan- çizelge hazırlayacaklardı.

Söz konusu listeye göre öğrencilerdeki hastalık belirtileri şöyle belirtilmişti:

- Yorgunluk, uyuklamak, gözlerde sönüklük, kızarmış veya sararmış bir çehre, titremek, kusma hâli, öksürmek, terlemek, vücutta birtakım yerlerin yara olması, burun, boğaz ve kulak akıntıları, boğazda şişkinlik, kızarmış veya iltihaplı gözler, gözlerde akıntı, boğaz ağrısı ve hararet.

Ayrıca bulaşıcı hastalıklar için okul öğretmenlerinin bilmesi gerekli olan cetvel de paylaşılmıştı. Burada hastalıkların ismi, başlangıcı ve belirtilerinin mahiyeti açıklanmıştı. Hastalık çeşitleri ise şöyle belirtilmişti:

- Kabakulak, kızıl, kızamık, kuşpalazı, boğmaca öksürüğü, suçiçeği, çiçek, alman kızamığı⁹⁸.

Netice olarak vurgulamak gerekir ki salgın hastalıklara karşı alınan temizlik tedbirleri, eğitime ara verilmesi, serum ve aşı uygulamalarının yanı sıra, eğitimciler ve öğrencilere verilen eğitimler, yayınlanan bilgilendirici neşriyatlar ve icra edilen konferanslar aracılığıyla bulaşıcı hastalıklardan korunma konusunda farkındalık artırılmaya çalışılmıştır⁹⁹.

V. Okullardaki Salgınlara Karşı Maarif ve Sıhhiye Teşkilatlarının Yeni Yaklaşımları

Salgın hastalıklara ilişkin tedbirler kararlılıkla uygulanırken, buna rağmen söz konusu vakaların bildirilmesi ve bu çerçevede uygulanacak tedbirlerle ilgili, özellikle bazı

98 **BCA**, Millî Eğitim Bakanlığı Genel Fonu/Kutu-Gömlek-Sıra, 180-9-0-0/13-72-51-3 (lef 4-5), (28.12.1925).

99 Karacaer Çakır, a.g.m., s.224-225.

okul yönetimleri zafiyet göstermişti. Bunun üzerine İstanbul İl Maarif Müdüriyeti, İl Sıhhiye Müdüriyeti ile yaptığı koordinasyon çerçevesinde İstanbul'daki çeşitli okullarda görülen salgın hastalıklara karşı alınması gereken tedbirlere dair bir yazı yayımlamıştı. 22 Aralık 1926 tarihli bu yazıda şu hususlara temas edilmişti:

- İstanbul'un farklı semtlerinde meydana gelen kızıl ve difteri hastalığı, okul öğrencilerinde de görülmektedir.
- Bu gibi vakalar ortaya çıktığında ilgili okullarda geçici olarak eğitime ara verilmektedir.
- Bununla birlikte bazı okul idarelerinin, vaka görülse de bölgeden sorumlu doktorlara haber vermedikleri tespit edilmiştir.
- Bu tarz bir davranış kabul edilemez olup vaka görülür görülmez okul müdüriyetinin vaziyeti derhal İl Sıhhiye Müdüriyetine ve bölgedeki doktorlara bildirmesi gereklidir.
- Ayrıca okulun geçici tatil edilmesi emri ile hasta ve bunlarla teması olan çocukların sağlık durumları bildirilmelidir.
- Aynı şekilde hasta olan öğrencilerin gözlem altına alınması, evlerinin kapılarına levha asılması ve hızlıca kendilerine serum/aşı uygulanmalıdır.
- Tüm bunların yanı sıra hasta öğrencilerin sağlık durumları yakından takip edilerek Belediye ve İl Sıhhiye Müdüriyeti doktorlarına bilgi verilmelidir.

Zikredilen tüm bu tedbirlerin yerine getirilmesinin İl Sıhhiye Müdüriyetince talep edildiği vurgulanarak gerekenin bu esaslar dairesinde yapılması istenmişti¹⁰⁰. Görüldüğü üzere sağlık makamları, vakaların erken tespiti ve bunun bildirilmesine ilişkin ihmal gösterilmemesine özellikle dikkat ediyordu. Aksi takdirde hastalığın yayılımının engellenmesinde sıkıntılar baş gösterebilirdi. Dolayısıyla okuldaki bir öğrencide hastalık görüldüğünde, yapılacak muamelelerin merkezden bütüncül bir şekilde planlanıp takip edilmesi amaçlanmıştı. Bu konuda okul idareleri ve sıhhiye birimlerinin eş güdüm ve yakın koordinasyon içinde hareket etmesinin önemi belirtilmişti.

Öte yandan, Cumhuriyet'in ilk yıllarında salgın hastalıklara karşı alınan tedbirlerde, bir süre Osmanlı'dan kalan yönetmelikler esas alınmaya devam etmişti. Söz konusu talimatnameye göre salgın hastalığa yakalanan bir öğrencinin diğerine teması men edilmişti. Bu da okulların tatilini gerekli kıldığından İl Sağlık Müdüriyeti müfettişleri

100 **BCA**, Millî Eğitim Bakanlığı Genel Fonu/Kutu-Gömlek-Sıra, 180-9-0-0/111-540-28. (22.12.1926).

CUMHURİYET’İN İLK YILLARINDA İSTANBUL’DAKİ OKULLARDA GÖRÜLEN SALGIN HASTALIKLAR VE ALINAN TEDBİRLER

kararlarını bu yönde alıyorlardı¹⁰¹. Lakin bir süre sonra dönemin Maarif Vekili Mustafa Necati Bey (Uğural), yayımladığı 31 Aralık 1926 tarihli direktifte, salgınlar karşısında okullarda eğitime ara verilmesi tedbirinin yerine uygulanacak yeni yöntemleri sıralamıştı. Konuya ilişkin yayımladığı yazıda şu hususlar dikkat çekiyordu:

- Öğrenciler arasında görülen difteri ve kızıl gibi salgın hastalıklar karşısında okul doktorları ve Maarif müfettişlerinin kararıyla okullar geçici bir süre kapatılmaktaydı.
- Her ne kadar eski bir nizamname/yönetmelik dayanak alınarak bu uygulama yapılsa da yeni ilmi gelişme ve anlayışlara göre adı geçen tedbirin alınması uygun değildi.
- Zira artık yatılı okullarda dahi her türlü sağlık tedbiri pek kolaylıkla alınabilirdi.
- Dolayısıyla uygulanan okulların kapatılması tedbiri artık gereksiz görülmekteydi.
- Eğer öğrenciler arasında hastalık baş gösterirse, hasta olan öğrencinin ve varsa kardeşinin, ilk etapta 12 gün süreyle okula devam etmemesi sağlanmalı ve kendisine istirahat izni verilmeliydi.
- Şayet bu süre zarfında öğrencinin sağlık durumu okula gelmeye elverişli değilse, istirahat müddeti uzatılmalıydı.
- Ancak bu süre zarfında öğrencinin eğitimini düzenlemek gerekliydi.
- Üstelik ifade edilen tüm bu hususlar, Sıhhiye ve Muavenet İçtimai Vekâleti tarafından da uygun bulunmuştu¹⁰².

Görüldüğü üzere, Cumhuriyet’in ilk yıllarında sıkça baş gösteren birbirinden farklı salgınlar nedeniyle okulların tatil edilmesine karşı Maarif Vekâleti harekete geçmiş ve Sıhhiye Vekâleti ile eş güdümlü çalışarak okullarda hastalık vuku bulduğunda yeni ve daha makul bir çözüm bulma yoluna gitmişti. Özellikle Vekâletin bu yaklaşımının eğitim sürecinin aksamaması adına önemli olduğu; bununla birlikte öğrenci sağlığı ve salgın durumuna karşı vaka bazlı, bir bakıma hasta olan öğrenci ve yakınının izinli sayılması seçeneği gündeme alınmıştı. Üstelik okullara ara verilmesinden dolayı öğrencilerin eğitimlerinden geri kalmaları da bir endişe kaynağıydı. Dolayısıyla bu yeni teklifte, hasta olan öğrencinin de eğitim sürecinin düzenlenmesi gündeme getirilmişti. Böylece durumu aciliyet arz etmeyen

101 **BCA**, Millî Eğitim Bakanlığı Genel Fonu/Kutu-Gömlek-Sıra, 180-9-0-0/13-72-51-10. (31.12.1925).

102 **BCA**, Millî Eğitim Bakanlığı Genel Fonu/Kutu-Gömlek-Sıra, 180-9-0-0/134-653-64. (28.12.1926).

fakat bulaştırma riskine karşı okula gelmeyen öğrencinin evden derslerini takip edebilmesine yönelik planlama geliştirilmesi istenmişti.

Neticede Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren aşama aşama yapılan atılımlarla ilk 10 yıllık süreçte sağlık alanında büyük gelişmeler kaydedilmişti. Salgın ve bulaşıcı hastalıklarla mücadele de bu aşamada önemli bir yere sahipti. Nitekim Hâkimiyet-i Milliye gazetesine demeç veren ve sıhhiye alanındaki pek çok ilerlemenin mimarlarından olan Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Vekili Dr. Refik Saydam, trahomla mücadele kapsamında Malatya ve Gaziantep vilayetlerinde dispanserler ve hastaneler açıldığını, bu hastalığa karşı ciddi tedbirler alındığını belirtmişti. Esasen diğer bulaşıcı ve salgın hastalıklar konusunda ise Türkiye'nin, çevre ülkelerle kıyaslandığında oldukça iyi durumda olduğunu ifade etmişti. Özellikle Akdeniz havzasında ve komşu ülkelerde sıkça görülen veba vakalarına rağmen, sağlık teşkilâtının hazırlıklı olması ve alınan sıkı önlemler sayesinde Türkiye'nin bu hastalıktan büyük ölçüde korunabildiğini vurgulamıştı. Nitekim 1928 yılı boyunca sadece Antalya'da üç, İstanbul'da ise bir olmak üzere toplam dört veba vakası tespit edilmişti¹⁰³. Dr. Saydam'ın belirttiği üzere Cumhuriyet'in kuruluşuna göre sağlık ve bulaşıcı hastalıklara karşı önemli bir mesafe kat edilmeye başlamıştı.

Akşam gazetesinin 29 Ekim 1933 tarihli haberinde de söz konusu gelişmelere temas edilmişti. Buna göre Cumhuriyet idaresi, ilk on yıl içinde sıtma, frengi ve trahom gibi hastalıklarla etkin şekilde mücadele ederek yüz binlerce vatandaşı bu hastalıklardan korumayı başarmıştı. Frengi ve trahom mücadelesi için toplam 3.447.194 lira harcanmıştı. Osmanlı'da devletin sıhhat işlerine ayırdığı yıllık bütçe 280.000 lira iken, Cumhuriyet yönetimi, 1920'li yıllardan itibaren sağlık hizmetlerine büyük kaynak ayırmış, yalnızca devlet bütçesinden yıllık ortalama 3.800.000 lira tahsis etmiş; ayrıca özel idareler ve belediyeler de önemli ölçüde katkı sağlamıştı. Bu işin ana sorumlusu olan Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti, sağlık teşkilâtının eksikliklerini gidermeye çalışmış kadro açığını kapatmak amacıyla hekim, sağlık memuru ve ebe yetiştirilmesine ağırlık vermişti. 1923'te devlet kadrolarında yalnızca 623 doktor ve eczacı ile 566 sağlık memuru bulunurken, 1933'te bu sayı 1.304 doktor ve eczacıya, 888 sağlık memuru ve ebeye ulaşmıştır. Aynı dönemde hastane ve sağlık kurumu yatak kapasitesi de önemli ölçüde artmış 1923'te 7.127 yatak varken 1933'te bu sayı 13.668'e çıkmıştı. Vekâlet, bir yandan sağlık altyapısını geliştirirken diğer yandan bulaşıcı hastalıklarla mücadeleye öncelik vermişti. Bu çerçevede İstanbul Heybeliada'da

103 Hâkimiyet-i Milliye gazetesi, 12 Mart 1929, S 2758, s.1.

CUMHURİYET’İN İLK YILLARINDA İSTANBUL’DAKİ OKULLARDA GÖRÜLEN SALGIN HASTALIKLAR VE ALINAN TEDBİRLER

125 yataklı bir verem sanatoryumu kurulmuştu. İstanbul ve İzmir’de emrâz-ı sâriye (bulaşıcı hastalıklar) hastaneleri ile bazı şehirlerde veremle mücadele dispanserleri açılmıştı. 1925-1932 yılları arasında 7.872.268 kişi sıtma taramasından geçirilmiş, 1.333.271 hastaya tanı konulmuş, 2.432.916 kan tahlili yapılmış, geniş alanlarda bataklik kurutulmuş ve 29.128 kilo kinin dağıtılmıştı. Frengi ile mücadelede ise 1926-1932 yılları arasında 707.386 kişi muayene edilmiş, 25.861 frengi hastası tedavi altına alınmıştı. Trahom hastalığına karşı mücadele de sürdürülmüştü. Bu çerçevede 1925-1932 döneminde 327.506 kişi dispanserlere başvurmuş, 1.914.614 kişi ayakta, 5.380 kişi ise yatarak tedavi edilmişti. Ayrıca 37.315 ameliyat gerçekleştirilmişti. Cumhuriyet Dönemi’nde sağlık hizmetlerinde ulaşılan bu gelişmeler, modern Türkiye’nin sağlık altyapısının temellerini oluşturmuştu¹⁰⁴. Buradan da anlaşılıyor ki sağlık konusuna büyük önem verip sıhhi olanak ve tedavi yöntemlerini geliştirmeye çalışan Cumhuriyet idaresi, salgınla mücadeleyi başta okullar olmak üzere toplum sağlığını korumak adına etkin bir şekilde yürütmüştü.

SONUÇ

Cumhuriyet’in ilanıyla birlikte karşılaşılan pek çok sorundan biri olan salgın hastalıklar, sağlık ve eğitim alanlarını doğrudan etkilemiş ve öğretim süreçlerinde çeşitli aksamaların yaşanmasına neden olmuştur. Bu doğrultuda hazırlanan bu çalışma, Cumhuriyet’in ilk yıllarında (1923-1930) İstanbul’daki okullarda görülen salgın hastalıklar ile Türk Maarifinin bu sorunlara karşı geliştirdiği politika ve uygulamaları başta arşiv kaynakları olmak üzere konuya ilişkin kaynaklar ışığında incelemiştir.

Elde edilen bulgular doğrultusunda, söz konusu dönemde hem sağlık hem de eğitim sisteminin yapısal olarak yetersiz olduğu; Cumhuriyet idaresinin ise bu iki alanı eş zamanlı olarak geliştirme çabası içinde olduğu anlaşılmaktadır. Bu amaçla sağlık ve eğitim alanında çok sayıda yenilik hayata geçirilmiş; eğitim öğretim sürecinin kalitesi artırılmaya çalışılırken, öğrencilerin sağlığını korumak adına da önleyici tedbirler devreye sokulmuştur. Bu çabaların merkezi kurumlarla (Maarif ve Sıhhiye Muavenet-i İçtimaiye Vekâletleri) yerel idareler (İstanbul Valiliği ve belediyeler) arasında iş birliğini ortaya çıkardığı görülmektedir.

İncelenen belgeler, uygulamaya konulan başlıca önlemlerden birinin, vakaların görüldüğü okullarda eğitime geçici olarak ara verilmesi olduğunu ortaya koymaktadır.

104 **Akşam gazetesi**, 29 Teşrinievvel 1333, S 5408, s.24.

Bu süreçte okul yönetimleri belediye doktoru ve İl Sıhhiye Müdürlüğü ile doğrudan temasa geçtiği; doktor ve sıhhiye müfettişlerinin raporları doğrultusunda okulların ya tamamen ya da kısmen tatil edilmesinin kararlaştırıldığı tespit edilmiştir. Söz konusu kararlar, İl Maarif Müdürlükleri ve Valiliklere ivedilikle bildirilmiştir.

Bu süreçte eğitime verilen araların, çoğu zaman tüm okul düzeyinde olmakla birlikte kimi zaman sadece hastalığın görüldüğü sınıflarla sınırlandığı, sürenin ise vaka durumuna ve hastalığın niteliğine göre değişmekle birlikte ortalama 10 gün olduğu anlaşılmaktadır. Eğitime ara verildiği dönemlerde hasta öğrencilerin durumu yakından izlenmiş; iyileşmeyen öğrencilerin sağlık raporu olmaksızın okula dönmelerine izin verilmemiştir. Aynı süreçte okulların dezenfekte edilmesi gibi hijyen önlemlerinin de uygulamaya konduğu takip edilmektedir. Ayrıca, okul ortamlarının sağlık koşullarına uygun hâle getirilmesi yönünde Maarif Vekâleti tarafından okullara yazılar gönderilmiş, hem öğrenci hem öğretmenlerin basılı materyaller ve konferanslarla bilgilendirilmesine önem verilmiştir.

Tespit edilen bir diğer önemli bulgu, aşı uygulamasının salgınlara karşı alınan etkili önlemlerden biri hâline geldiğidir. Zamanla aşılardan her öğretim yılı başında yapılması gelenek hâlini almış; bu kapsamda öğrencilere aşılardan yapılmış; aşının yan etkilerine karşı okullar bir gün süreyle tatil edilmiştir. Söz konusu tedbirlerin, öğrencilerin sağlığını koruma ve okullarda salgınlardan yayılmasını engelleme noktasında olumlu sonuçlar verdiği, buna rağmen dönem dönem yeni hastalıkların ortaya çıkmasının mücadele sürecini sürekli kıldığı anlaşılmaktadır. Tüm bu önlemlerin, okul idareleri eliyle sistemli bir biçimde uygulandığı tespit edilmiştir. Ancak, özellikle eğitime ara verme kararı, öğretim süreçlerini kesintiye uğrattığından bu durum Maarif Vekâletini yeni politikalar geliştirmeye sevk etmiştir. Nitekim birkaç yıl içinde bu duruma yönelik yeni yaklaşımlar benimsenmiş; Maarif Nazırı Mustafa Necati Bey'in önderliğinde çağın gereklerine uygun, daha esnek ve bilimsel temelli uygulamalar hayata geçirilmeye başlanmıştır.

Sonuç olarak bu araştırmada, Erken Cumhuriyet Devri'nde İstanbul'daki okullarda salgın hastalıklara karşı alınan sağlık ve eğitim temelli tedbirler ortaya konulmuş; ilgili tedbirlerin çok yönlü bir süreci ihtiva ettiği, bu bağlamda merkezî ve yerel kurumların iş birliği ile yürütüldüğü tespit edilmiştir. Sıhhiye ve Maarif birimlerinin konuya yönelik özenli yaklaşım içinde olduğu da vurgulanması gereken önemli bir noktadır. Yine bu konuda özellikle vakaların merkezinde öğrencilerin olması hasebiyle Maarif Vekâletinin konuya yaklaşımı, pedagojik esnekliği önceleyerek öğrencilerin

CUMHURİYET’İN İLK YILLARINDA İSTANBUL’DAKİ OKULLARDA GÖRÜLEN SALGIN HASTALIKLAR VE ALINAN TEDBİRLER

hem sağlığını hem de eğitim sürecini birlikte korumayı hedefleyen bütüncül bir model sunmuştur. Bu yönüyle dönemsel şartlar içerisinde örnek teşkil eden bir eğitim-sağlık entegrasyonu sergilenmiştir. Arşiv belgeleri ışığında elde edilen bulgular, söz konusu periyotta sağlıkla ilgili krizlerin sadece tıbbi değil, aynı zamanda kurumsal ve pedagojik düzeyde de yönetilmeye çalışıldığını göstermektedir.

İntihal Taraması

Plagiarism Detection

Bu makale intihal taramasından geçirildi. (<https://intihal.net/>)

This paper was checked for plagiarism. (<https://intihal.net/>)

Etik Beyan

Ethical Statement

Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır.

There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article

Açık Erişim Lisansı

Open Access License

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır.

This work is licensed under Creative Commons AttributionNonCommercial 4.0 International License

KAYNAKÇA

Akşam gazetesi, 19 Mayıs 1929, S 3808, s.3.

Akşam gazetesi, 13 Teşrinievvel 1929, S 3952, s.6.

Akşam gazetesi, 29 Teşrinievvel 1933, S 5408, s.24.

Altay, Sadet, “Bulaşıcı ve Müzmin Bir Sosyal Afet: Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Trahom Hastalığı ve Mücadele Çalışmaları (1924-1938)”, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (CTAD)**, S 23, Ankara 2016, s.167-211.

Ayar, Mesut; Yunus, Kılıç, “Osmanlı’da Vebanın Sona Erişine Dair Bir Değerlendirme”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, C 17, S 2, İzmir 2017, s.163-181.

Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I-III (Açıklamalı Dizin ile), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2006.

Baş, Rıza, **Türkiye’nin Nüfus Meselesi (1923-1980)**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Burdur 2022.

Budak, Muhsin Ertürk, “Türkiye Cumhuriyeti’nde Frengiyle Mücadele (1923-1938)”, **Tarihsel Süreçte Anadolu’da Frengi (Sifiliz)**, ed. Fevzi Çakmak, Eren Akçiçek, Şükran Köse, Ahmet Çağrı Buke, Gece Kitaplığı, Ankara 2017, s.266-314.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Millî Eğitim Bakanlığı Genel Fonu/Kutu-Gömlek-Sıra, 180-9-0-0/12-68-18.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Millî Eğitim Bakanlığı Genel Fonu/Kutu-Gömlek-Sıra, 180-9-0-0/12-70-1.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Millî Eğitim Bakanlığı Genel Fonu/Kutu-Gömlek-Sıra, 180-9-0-0/12-70-2.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Millî Eğitim Bakanlığı Genel Fonu/Kutu-Gömlek-Sıra, 180-9-0-0/12-70-4.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Millî Eğitim Bakanlığı Genel Fonu/Kutu-Gömlek-Sıra, 180-9-0-0/12-70-5.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Millî Eğitim Bakanlığı Genel Fonu/Kutu-Gömlek-Sıra, 180-9-0-0/12-70-7.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Millî Eğitim Bakanlığı Genel Fonu/Kutu-Gömlek-Sıra, 180-9-0-0/12-70-8.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Millî Eğitim Bakanlığı Genel Fonu/Kutu-Gömlek-Sıra, 180-9-0-0/12-70-10.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Millî Eğitim Bakanlığı Genel Fonu/Kutu-Gömlek-Sıra, 180-9-0-0/12-70-11.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Millî Eğitim Bakanlığı Genel Fonu/Kutu-Gömlek-Sıra, 180-9-0-0/12-70-12.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Millî Eğitim Bakanlığı Genel Fonu/Kutu-Gömlek-Sıra, 180-9-0-0/12-70-13.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Millî Eğitim Bakanlığı Genel Fonu/Kutu-Gömlek-Sıra, 180-9-0-0/12-70-14.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Millî Eğitim Bakanlığı Genel Fonu/Kutu-Gömlek-Sıra, 180-9-0-0/12-70-16.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Millî Eğitim Bakanlığı Genel Fonu/Kutu-Gömlek-Sıra, 180-9-0-0/12-70-18.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Millî Eğitim Bakanlığı Genel Fonu/Kutu-Gömlek-Sıra, 180-9-0-0/12-70-20.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Millî Eğitim Bakanlığı Genel Fonu/Kutu-Gömlek-Sıra, 180-9-0-0/12-70-24.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Millî Eğitim Bakanlığı Genel Fonu/Kutu-Gömlek-Sıra, 180-9-0-0/12-70-25.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Millî Eğitim Bakanlığı Genel Fonu/Kutu-Gömlek-Sıra, 180-9-0-0/13-71-7.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Millî Eğitim Bakanlığı Genel Fonu/Kutu-Gömlek-Sıra, 180-9-0-0/13-71-9.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Millî Eğitim Bakanlığı Genel Fonu/Kutu-Gömlek-Sıra, 180-9-0-0/13-71-10.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Millî Eğitim Bakanlığı Genel Fonu/Kutu-Gömlek-Sıra, 180-9-0-0/13-71-21.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Millî Eğitim Bakanlığı Genel Fonu/Kutu-Gömlek-Sıra, 180-9-0-0/13-71-23.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Millî Eğitim Bakanlığı Genel Fonu/Kutu-Gömlek-Sıra, 180-9-0-0/13-71-26.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Millî Eğitim Bakanlığı Genel Fonu/Kutu-Gömlek-Sıra, 180-9-0-0/13-71-27.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Millî Eğitim Bakanlığı Genel Fonu/Kutu-Gömlek-Sıra, 180-9-0-0/13-72-51.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Millî Eğitim Bakanlığı Genel Fonu/Kutu-Gömlek-Sıra, 180-9-0-0/91-441-13.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Millî Eğitim Bakanlığı Genel Fonu/Kutu-Gömlek-Sıra, 180-9-0-0/109-530-4.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Millî Eğitim Bakanlığı Genel Fonu/Kutu-Gömlek-Sıra, 180-9-0-0/111-540-28.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Millî Eğitim Bakanlığı Genel Fonu/Kutu-Gömlek-Sıra, 180-9-0-0/134-653-64.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Millî Eğitim Bakanlığı Genel Fonu/Kutu-Gömlek-Sıra, 180-9-0-0/176-852-7.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Millî Eğitim Bakanlığı Genel Fonu/Kutu-Gömlek-Sıra, 180-9-0-0/13-73-4.

Çakmak, Fevzi, “Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıtlarına Göre Türkiye Cumhuriyeti’nin Sıtma Savaşı (1920-1946)”, **Tarihsel Süreçte Anadolu’da Sıtma**, ed. Şükran Köse, Çağrı Büke, Fevzi Çakmak, Eren Akçiçek, Gece Kitaplığı, Ankara 2017, s.421-462.

Daşpunar, Gizem, **Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Salgın Hastalıklarla Mücadele: Sıtma, Trahom, Frengi ve Verem (1923-1950)**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2020.

Demirden, Süleyman Furkan; Alptekin, Kadir; Geboloğlu, Ilgın Kırmızı; Önce, Suphi Ş., “Dünden Bugüne Türkiye’de Aşılama ve Aşı Üretiminin Tarihçesi”, **Türk Mikrobiyol Cemiyeti Dergisi**, C LII, S 4, İstanbul 2022, s.247-264.

Diñç, Gülten, “Cumhuriyet Dönemi Trahom Mücadelesi ve Malatya Örneği”, **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, C, 24, S 2, İstanbul 2023, s.369-393.

Düstur Üçüncü Tertib, C 5, 11 Ağustos 1339 - 19 Teşrinievvel 1340, Necmi İstikbal Matbaası, İstanbul 1340, s.709.

CUMHURİYET’İN İLK YILLARINDA İSTANBUL’DAKİ OKULLARDA
GÖRÜLEN SALGIN HASTALIKLAR VE ALINAN TEDBİRLER

Dönmez, Cemil, “Atatürk’ün Eğitim İle İlgili Görüş ve Uygulamalarına Toplu Bir Bakış”, **Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi**, C VII, S 1, Kırşehir 2006, s.91-109.

Emiroğlu, Atiye; Öztürk, Hülya, “Osmanlı Devleti’nin Son Dönemlerinden 2020’li Yıllara Pandemiyle Mücadele’nin Sağlık Politikaları Bağlamında Mukayeseli İncelenmesi”, **Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi**, C XI, S 3, 2021, Mersin 2021, s.512-526.

Erdal, İbrahim, “Ülkü Mecmuasına Göre Erken Cumhuriyet Dönemi Nüfus Politikası (1923-1938)”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, C 12, S 48, Ankara 2012, 779-790.

Ersevinç, Mine, “Cumhuriyet Dönemi’nde (1923-38 Yılları Arasında) Sağlık Politikasının Geliştirilmesi ve Sağlık Hizmetlerinde Sosyalleşme”, **9. Uluslararası Atatürk Kongresi, Amasya, 12-15 Kasım 2019, Bildiriler**, C I, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2021, s.1403-1424.

Evsile, Mehmet, “Cumhuriyet Döneminde Sağlık Hizmetleri 1923-1950)”, **Kesit Akademi Dergisi**, S 13, 2018, s.1-19.

Hâkimiyeti Milliye Gazetesi, 08 Şubat 1929, S 2726, s.2.

Hâkimiyeti Milliye Gazetesi, 12 Mart 1929, S 2758, s.1.

İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı 1930-1931, Belediye Matbaası, İstanbul 1932.

İstanbul Belediyesi İstatistik Müdürlüğü, İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı Üçüncü Cilt 1932-1933, Belediye Matbaası, İstanbul 1936.

Karabulut, Uğur, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Sağlık Hizmetlerine Toplu Bir Bakış: Dr. Refik Saydam’ın Sağlık Bakanlığı ve Hizmetleri (1925-1937)”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C VI, S 15, İzmir 2007, s.151-160.

Karacaer Çakır, Gül, “Cumhuriyet Dönemi Toplum Sağlığı Politikalarında Bulaşıcı Hastalıklar 1920-1940”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C 53, Isparta 2021, s.202-228.

Kılıç, Orhan, “Tarihte Küresel Salgın Hastalıklar ve Toplum Hayatına Etkileri”, **Küresel Salgının Anatomisi: İnsan ve Toplumun Geleceği**, ed. Muzaffer Şeker, Ali Özer, Cem Korkut, Ankara 2020.

Özdiñç, Ahmet, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Frengi: 1916-1925 Yılları Arası Salnamelerde Bolu Sancağı Örneğı”, **Abant Tıp Dergisi**, C IX, S 1, Bolu 2000, s.8-19.

Özelçi, Pervin, Coşkun, Aslıhan, Kara, Ateş, “Türkiye’de Difteri Hastalığının Tarihsel Epidemiyolojisi / Diphtheria Epidemiology in Türkiye Throughout History”, **J Pediatr Inf**, C 16, S 4, Ankara 2022, s.218, 217-233.

Özer, Sevilay, “Türkiye’de Trahomla Mücadele (1925-1945)”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S 54, Ankara 2014, s.121-152.

Özkan, Asaf; Kalemli, Hüseyin, “1934 Tarihli Talimatnameye Göre Erken Cumhuriyet Döneminde Bulaşıcı ve Salgın Hastalıklarla Mücadelede Seyyar Tabiplik”, **Gazi Akademik Bakış**, C 17, S 33, Ankara 2023, s.75-96.

Özkaya, Hakan, “Cumhuriyet Döneminde Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele”, **Türkiye Aile Hekimliği Dergisi**, C XX, S 2, İzmir 2016, s.77-84.

Özlü, Zeynel, “Osmanlı Devleti’nde Difteri Hastalığı ve Koruyucu Sağlık Hizmetlerine Dair Bulgular (19. Yüzyıl Sonları ve 20. Yüzyıl Başlarında)”, **Belleten**, C 81, S 291, Ankara 2017, s.419-480.

Resmî Gazete, 14 Mart 1931, S 1747, s.301.

Resmî Gazete, 7 Kânunusani 1932, S 1996, s.1125-1132.

Resmî Gazete, 18 Teşrinisani 1933, S 2555, s.3227-3228.

Serin, Sinem, “İstanbul’da Verem Tedavisi İçin Kurulan Sağlık Merkezleri ve Beykoz Kasrı’nın Hastalıkla Mücadeledeki Rolü”, **Tarihsel Süreçte Anadolu’da Verem**, ed. Eren Akçiçek, Fevzi Çakmak, Şükran Köse, Ahmet Çağrı Büke, Gece Kitaplığı, Ankara 2021, s.61-82.

Sezgin, Deniz, “Cumhuriyet Dönemi Sağlık İletişimi Uygulamalarında İlkler: Türkiye’de Sıtma ile Mücadele”, **Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi**, s.33-47.

Sınmaz Sönmez, Cahide; Erdenanar, Reyhan, “Atatürk Döneminde Frengi İle Mücadele”, **Atatürk Yolu Dergisi**, S 71, 2022, s.256-274.

Tabak, Kadir Sinan, **Türkiye’de Nüfusun Yapısı ve Tarihsel Gelişimi**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 2000.

CUMHURİYET’İN İLK YILLARINDA İSTANBUL’DAKİ OKULLARDA
GÖRÜLEN SALGIN HASTALIKLAR VE ALINAN TEDBİRLER

Tanış, Cihat, “20. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti’nin Kızamık ile Mücadelesi (1900-1908)”, **Researcher: Social Science Studies**, C 5, S IV, Ankara 2017, s.166-175.

Tekir, Selma, “Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye’de Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele (1923-1930)”, **Journal of Turkish Research Institute**, S 65, 2019, s.407-430.

Töre, Okan, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Bulaşıcı Hastalıklarla Savaşım”, **Klinik Dergisi**, C 34, S 1, İstanbul 2021, s.1-12.

Tuğluoğlu, Fatih, “Türkiye’de Sıtma Mücadelesi (1924-1950)”, **Türkiye Parazitoloji Dergisi**, C XXXII, S 4, İzmir 2008, s.351-359.

Tuna, Serkan, “İstanbul Verem Mücadelesi Cemiyeti ve Faaliyetleri (1927-1938)”, **Tarihsel Süreçte Anadolu’da Verem**, ed. Eren Akçiçek, Fevzi Çakmak, Şükran Köse, Ahmet Çağrı Büke, Gece Kitaplığı, Ankara 2021, s.179-214.

Tüzün, Nevim, Erkmen, Ayşe, “Arşiv Belgeleri Işığında Osmanlı Devleti’nde Boğmaca Hastalığı Üzerine Bir İnceleme (XIX. Yüzyıl Sonlarından XX. Yüzyıl Başlarına)”, **Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi**, C 12, S 3, Mersin 2022, s.507-517.

Türkiye İstatistik Kurumu, **İstatistik Göstergeler/Statistical Indicators (1923-2009)**, Türkiye İstatistik Kurumu Yayınları, Ankara 2013.

Uslu, Menekşe Yıldız, **19. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Tifo ve Tifo ile Mücadele**, İstanbul, 2024.

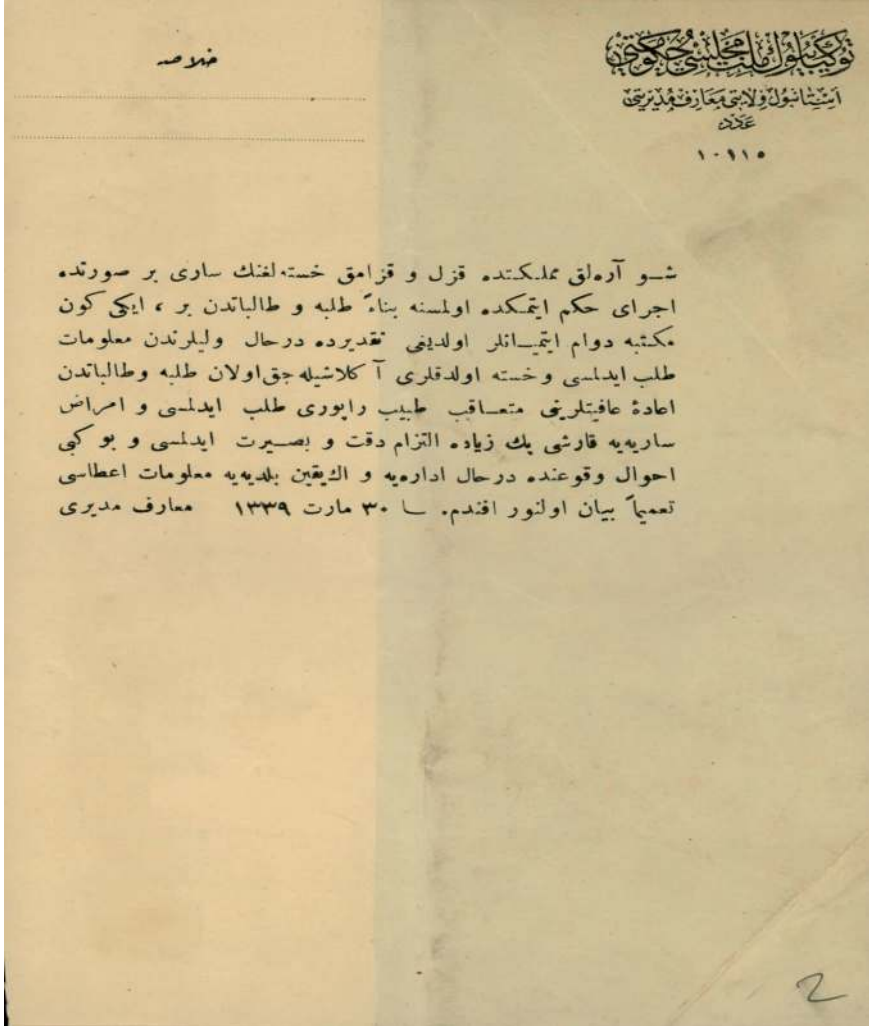
Üstüni, Çağatay; Özçiftçi, Seçil, “Trahom Teşrihi Marazisi Kitabındaki Tarihçe Bölümünün Günümüz Türkçesine Sadeleştirilmesi”, **Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi**, C 13, S 2, Mersin 2023, s.325-331.

Vergili, Ahmet, “Türkiye Cumhuriyeti’nin İlk Dönem Nüfus Politikası (1923-1960)”, **Sosyoloji Yıllığı**, S 22, Doğu Kitabevi, İstanbul 2013, s.313-324.

Zeyben Karakuş, Ayşe Niğdem, **19. ve 20. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Yaşanan Salgın Hastalıkların Mekteplere Etkileri**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2021.

EKLER

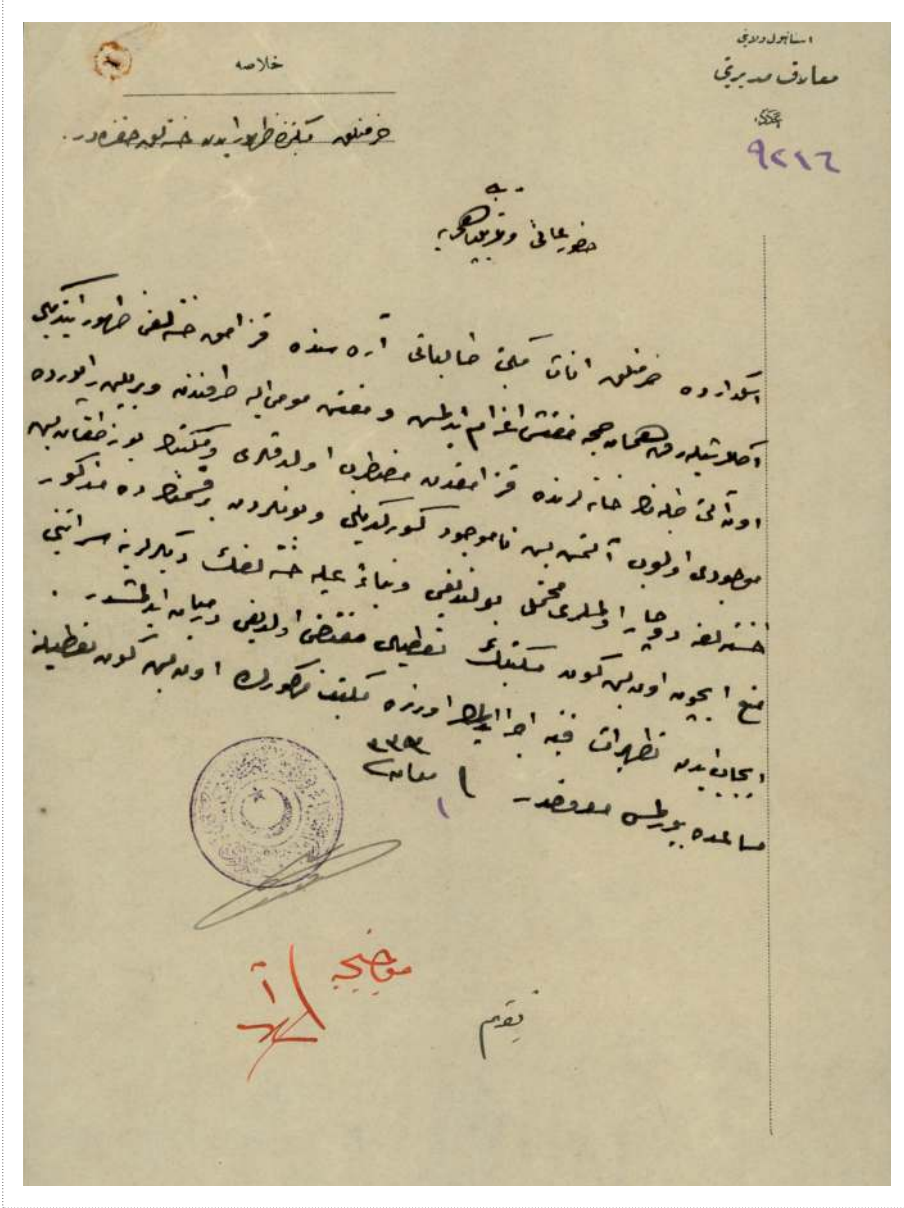
Ek-1: Okullarda öğrenciler arasında görülen kızıl ve kızamık hastalıklarına karşı alınacak tedbirlere ilişkin İstanbul İl Maarif Müdüriyetinin 30 Mart 1923 tarihli yazısı¹⁰⁵

105 BCA, Millî Eğitim Bakanlığı Genel Fonu/Kutu-Gömlük-Sıra, 180-9-0-0/109-530-4.

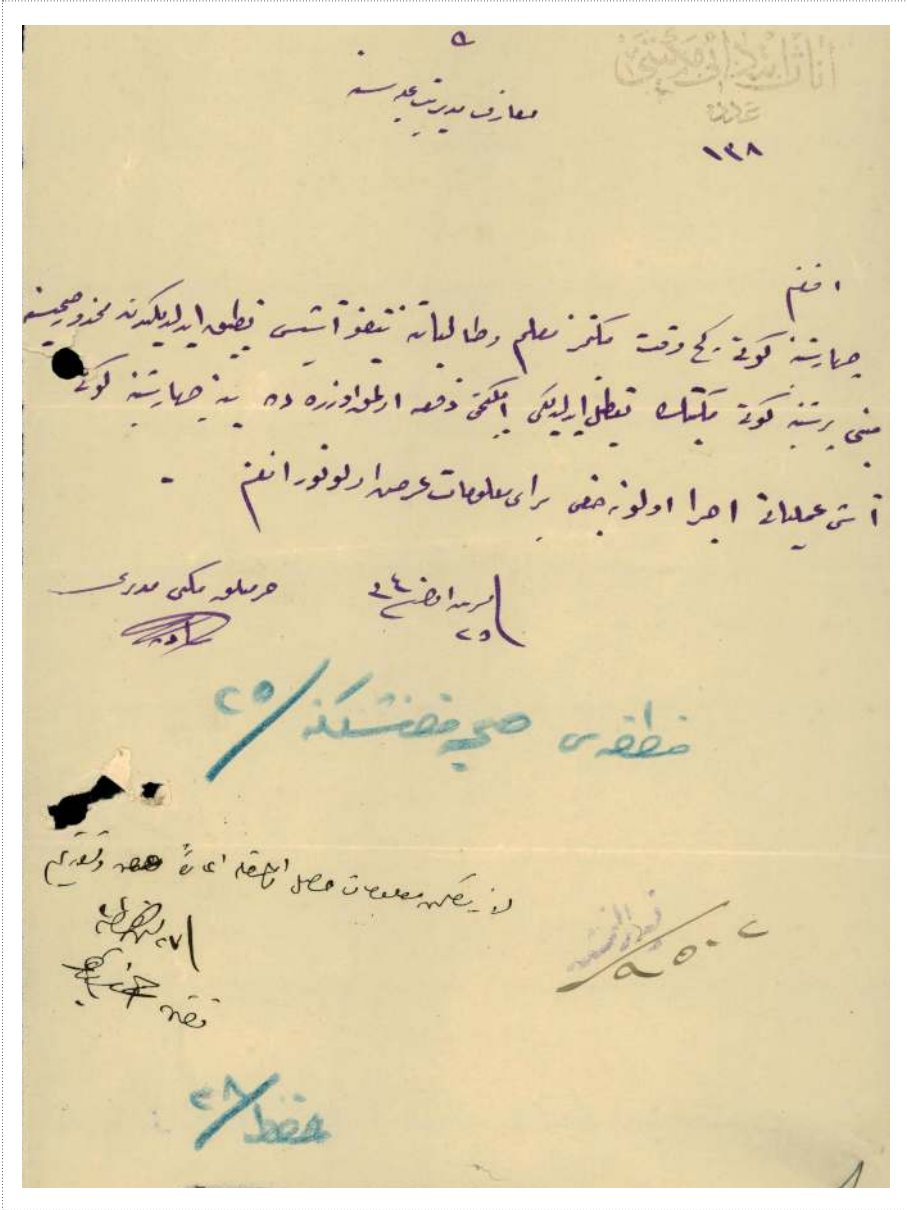
CUMHURİYET’İN İLK YILLARINDA İSTANBUL’DAKİ OKULLARDA
GÖRÜLEN SALGIN HASTALIKLAR VE ALINAN TEDBİRLER

Ek-2: Kızamık hastalığının İstanbul/Üsküdar’daki Harmanlık İnas Mektebi öğrenciler arasında yayılması sebebiyle okulun 15 gün süreyle tatil edildiğine dair İstanbul İl Maarif Müdüriyetinin 1 Nisan 1923 tarihli yazısı¹⁰⁶

106 BCA, Millî Eğitim Bakanlığı Genel Fonu/Kutu-Gömlek-Sıra, 180-9-0-0/12-70-25.

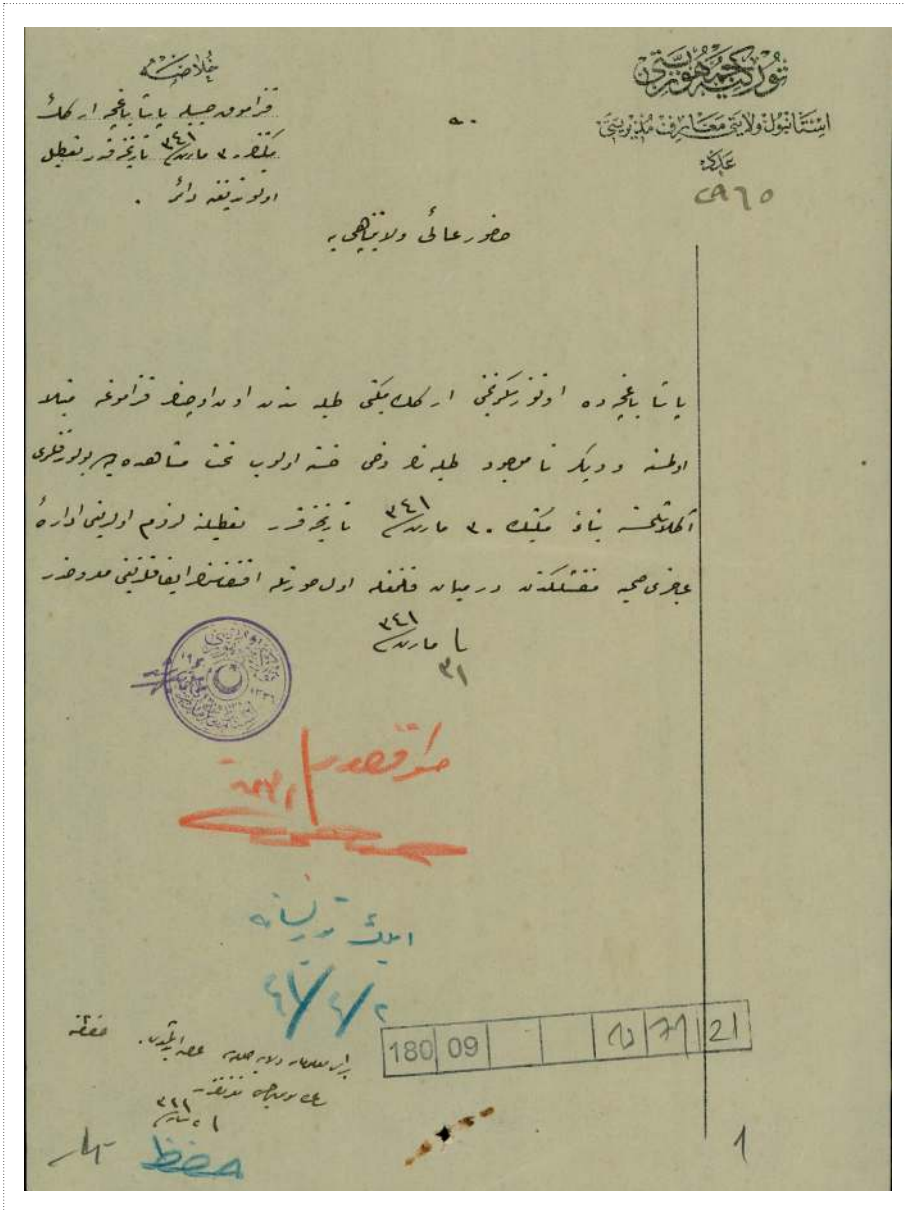
Ek-3: İstanbul/Üsküdar'daki Hürmetli Mektebinde yapılan tifo aşısı sebebiyle okulun 1 gün süreyle tatil edildiğine dair Okul Müdürünün 28 Ekim 1924 tarihli yazısı¹⁰⁷

107 BCA, Millî Eğitim Bakanlığı Genel Fonu/Kutu-Gömlük-Sıra, 180-9-0-0/12-68-18.

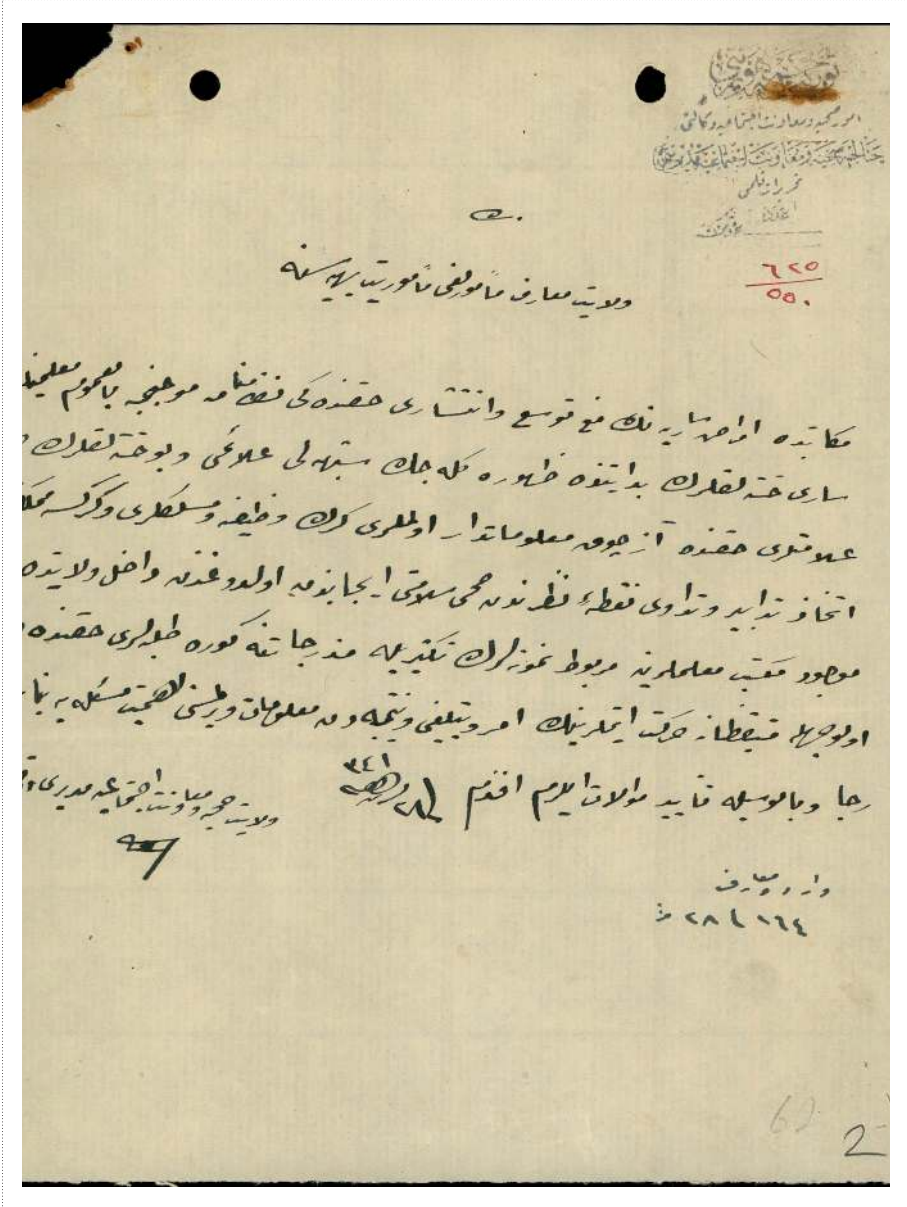
CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA İSTANBUL'DAKİ OKULLARDA GÖRÜLEN SALGIN HASTALIKLAR VE ALINAN TEDBİRLER

Ek-4: İstanbul'daki 38. Paşabahçe İlk Erkek Mektebi öğrencileri arasında kızamık hastalığı görülmesi üzerine okulun tatil edildiğine dair İl Maarif Müdüriyetinin 31 Mart 1925 tarihli yazısı¹⁰⁸

108 **BCA**, Millî Eğitim Bakanlığı Genel Fonu/Kutu-Gömlek-Sıra, 180-9-0-0/13-71-21.

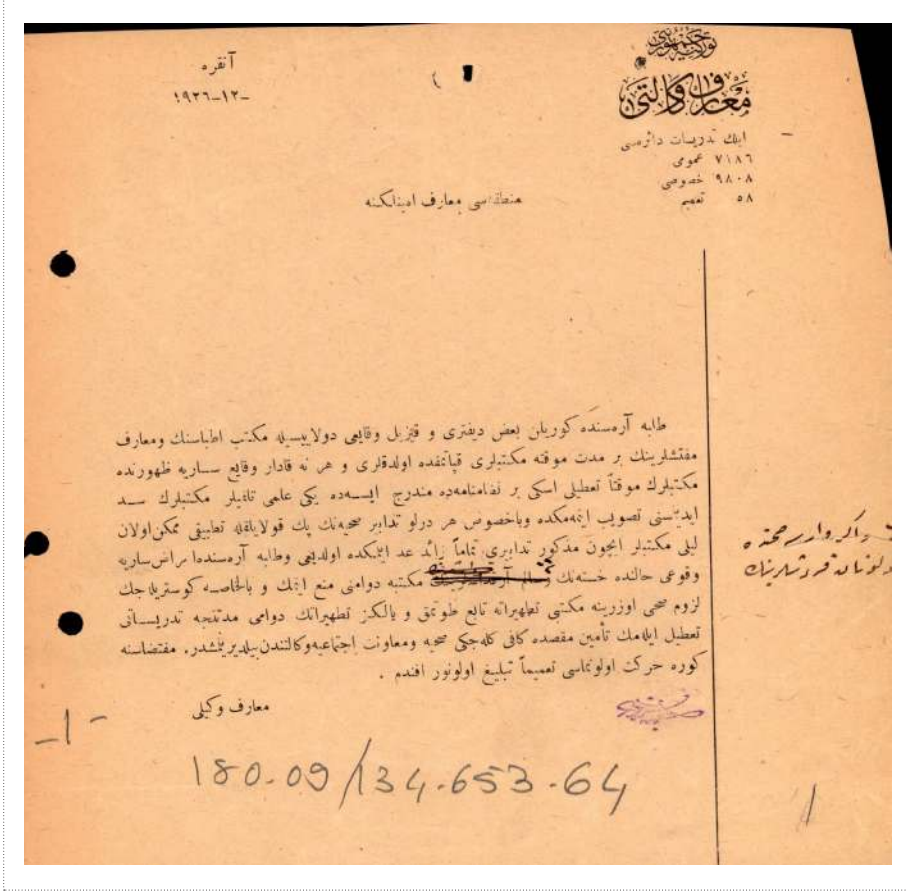
Ek-5: İstanbul İl Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Müdüriyetinin, okullarda çeşitli şekillerde görülen bulaşıcı hastalıkların önlenmesi, bu kapsamda öğrencilere aşı yapılması ve okulların tatil edilmesine ilişkin 28 Aralık 1925 tarihli yazısı¹⁰⁹

109 BCA, Millî Eğitim Bakanlığı Genel Fonu/Kutu-Gömlek-Sıra, 180-9-0-0/13-72-51.

CUMHURİYET’İN İLK YILLARINDA İSTANBUL’DAKİ OKULLARDA
GÖRÜLEN SALGIN HASTALIKLAR VE ALINAN TEDBİRLER

Ek-6: Maarif Vekâletinin, okullarda öğrenciler arasında difteri ve kızıl gibi bulaşıcı hastalıkların görülmesi durumunda sıhhiye müfettişlerinin kararıyla okulların kapatılabileceği ve hastalığa yakalanan öğrencilerin süreçlerine dair 31 Aralık 1926 tarihli yazısı¹¹⁰

110 BCA, Millî Eğitim Bakanlığı Genel Fonu/Kutu-Gömlek-Sıra, 180-9-0-0/134-653-64.